

**Проміжний звіт
щодо виявлених порушень
міжнародного гуманітарного
права та міжнародного права
прав людини в Україні**

1

Проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні

1

20 липня 2022 року

*Проміжний звіт БДІПЛ щодо виявлених порушень
міжнародного гуманітарного права та міжнародного права
прав людини в Україні – 20 липня 2022 року*

Варшава, ОБСЄ/БДІПЛ, 2025 рік

Опубліковано
Бюро з демократичних інститутів
та прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ
вул. Медова, 10
Варшава, 00-251
Польща
www.osce.org/odihp

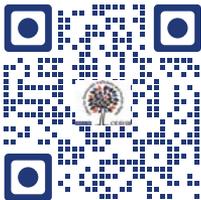
© ОБСЄ/БДІПЛ 2025

Зміст цієї публікації може вільно використовуватися
та копіюватися в навчальних та інших некомерційних
цілях за умови, що будь-яке таке відтворення
супроводжується посиланням на ОБСЄ/БДІПЛ
як на джерело інформації.

ISBN: 978-92-9271-334-8

Дизайн: Єжи Скакун (Jerzy Skakun)

Фотографія на обкладинці: Р. Різванов (R. Rizvanov) /
Shutterstock.com

*У разі будь-яких невідповідностей або розбіжностей між українською та
англійською версіями цього документа, англійська версія вважатиметься
пріоритетною.*

Зміст

Вступе слово Директора БДІПЛ	5
I. Резюме	7
II. Вступ	11
III. Загальні відомості про звіт	15
а. Методологія	16
б. Масштаб та часові рамки	17
в. Структура звіту	17
IV. Нормативно-правова база, що застосовується до збройного конфлікту в Україні	19
а. Застосування міжнародного гуманітарного права	20
б. Застосування міжнародного права прав людини	22
V. Оцінка ймовірних порушень МГП та МППЛ	25
а. Напади невибіркового характеру на цивільних осіб та цивільні об'єкти	26
Напади, щодо яких є вагомі підстави вважати їх серйозними порушеннями МГП	27
Застосування зброї вибухової дії в населених пунктах, включаючи касетні боєприпаси	29
Напади на медичні установи та навчальні заклади	31
б. Застосування методів ведення війни, що суперечать МГП	33
Розміщення військових позицій поблизу цивільних об'єктів та використання «живих щитів»	33
Облога як метод ведення війни	34
в. Гуманітарна ситуація на територіях, що постраждали від збройного конфлікту	36
Перешкоди для доставки гуманітарної допомоги	36
Евакуація цивільного населення з районів, що постраждали від конфлікту	38
Депортація цивільного населення з окупованих територій	39
г. Ситуація на окупованих територіях	42
Управління територіями під російською окупацією	42
Зловживання щодо цивільного населення на територіях під російською окупацією	45
г. Зловживання на підконтрольних Україні територіях	53
Поводження з особами, підозрюваними у мародерстві	53
д. Становище військовополонених	54
VI. Тимчасові рекомендації	59
Додаток	63

Вступе слово Директора БДІПЛ

З перших годин військового нападу на Україну, який Російська Федерація розпочала 24 лютого, для всіх став очевидним жахливий вплив триваючої війни на безпеку людей в Україні, що супроводжується нищівними стражданнями і жертвами серед цивільного населення. Водночас, збройний конфлікт серйозно вплинув на європейський порядок безпеки та міжнародно-правову систему, включно з основними принципами Гельсінського Заключного акту 1975 року.

Як основна інституція ОБСЄ у сфері людського виміру безпеки та провідний орган з прав людини у світі, БДІПЛ розпочало моніторинг порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини з самого початку цього збройного конфлікту. Завдяки моніторингу, що спочатку здійснювався дистанційно через відкриті ресурси, а нині – із залученням спостерігачів БДІПЛ, які працюють безпосередньо на місцях в Україні, Бюро продемонструвало свою здатність і готовність адаптуватися до складної ситуації та виконувати свій мандат.

Як ми всі знаємо, ОБСЄ була створена з простою, але потужною місією: підвищити безпеку в Європі за допомогою порядку, заснованого на спільних правилах і цінностях. З цією метою у 1992 році в Гельсінкі було створено БДІПЛ, яке отримало повноваження на надання допомоги державам-учасникам ОБСЄ у виконанні їхніх спільних зобов'язань щодо так званого «людського виміру» разом з вагомим моніторинговим мандатом. Протягом багатьох років БДІПЛ здійснює регулярний моніторинг у всіх державах-учасниках ОБСЄ, а в особливо критичні періоди виконує цей мандат у більш комплексний спосіб. Ця ініціатива з моніторингу частково спирається на цей досвід та методологію, яка розроблялася та вдосконалювалася БДІПЛ протягом останніх десятиліть.

Цей проміжний звіт, який охоплює період від початку збройного конфлікту в лютому до кінця червня 2022 року, містить початкові висновки та рекомендації щодо порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні як з боку Російської Федерації, так і українських військових. Проміжні висновки звіту висловлюють чітке занепокоєння щодо загального ігнорування

Російською Федерацією основних принципів розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів, викладених у міжнародному гуманітарному праві, що може бути прирівняне до воєнних злочинів та злочинів проти людяності. У значно меншій мірі є ознаки того, що Збройні Сили України також часом не дотримувалися окремих норм міжнародного гуманітарного права щодо ведення бойових дій.

Відповідно до своєї усталеної методології моніторингу, БДІПЛ звернулося до обох сторін конфлікту з проханням надати відповідну інформацію для обґрунтування своєї роботи та висновків, і продовжуватиме це робити у найближчі місяці. До кінця листопада 2022 року БДІПЛ опублікує наступний звіт за результатами цього моніторингу, спираючись на висновки цього проміжного звіту та додатково розширюючи збір доказів.

Цей проміжний звіт має на меті, *зокрема, сприяти* притягненню до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в умовах війни шляхом встановлення їхніх фактичних обставин. Хоча моніторинг не має на меті встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності у випадках порушень, його висновки можуть бути корисними для національних та міжнародних органів чи установ, які займаються або потенційно займатимуться забезпеченням відповідальності та притягненням до кримінальної відповідальності за ці порушення.

Я хочу подякувати всім уцілілим особам і очевидцям, які погодилися дати інтерв'ю та поділитися своїм досвідом і свідченнями, усім організаціям громадянського суспільства та правозахисникам, які допомагали і продовжують допомагати БДІПЛ у виконанні його важливого мандату, а також усім співробітникам БДІПЛ за їхню наполегливу роботу.

Маттео Мекаччі
Директор БДІПЛ

Резюме

I

1. Військовий напад Російської Федерації на Україну, що розпочався 24 лютого 2022 року, та подальший збройний конфлікт протягом наступних чотирьох місяців призвели до масових страждань цивільного населення та значних порушень міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ).
2. Одразу після військового нападу, відповідно до свого моніторингового мандату, БДІПЛ започаткувало Ініціативу з моніторингу в Україні з метою здійснення спостереження та документування найбільш серйозних порушень МГП та МППЛ, що впливають на життя цивільних осіб та військовополонених.
3. Відповідно до усталеної методології моніторингу, БДІПЛ збирало інформацію за допомогою кабінетних досліджень, у тому числі з використанням методів вивчення інформації з відкритих джерел для перевірки цифрових доказів, а також проводило особисті інтерв'ю в Україні зі свідками та уцілілими особами ймовірних порушень. При підготовці цього проміжного звіту, що охоплює події з 24 лютого до 30 червня 2022 року, БДІПЛ також використовувало звіти та інформацію, надані міжнародними та неурядовими організаціями.
4. Як сторони міжнародного збройного конфлікту, Російська Федерація та Україна зобов'язані дотримуватися норм МГП, а також виконувати свої обов'язки за МППЛ. БДІПЛ вважає, що так звані «Луганська народна республіка» і «Донецька народна республіка» перебувають під загальним контролем Російської Федерації і зобов'язані дотримуватися тих же норм МГП, а Російська Федерація несе відповідальність за їхні дії відповідно до МГП.
5. В рамках свого моніторингу БДІПЛ виявило переконливі докази того, що ведення бойових дій Російською Федерацією протягом звітного періоду характеризувалося загальним нехтуванням основних принципів розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів, викладених у МГП, що може бути прирівняне до воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Таке поведіння значно посилює наслідки гуманітарної катастрофи, спричиненої військовим нападом Росії на Україну.¹ Існують

1 Станом на 30 червня Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН) [зафіксувало](#) 10 977 підтверджених жертв серед цивільного населення в країні, серед яких 4 838 цивільних осіб загинули і 6 139 отримали поранення, зазначаючи, що реальні цифри значно вищі. Бойові дії також призвели до масового переміщення цивільного населення: Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) [повідомило](#), що до 30 червня країну [залишили](#) понад 8,4 мільйона осіб, а Міжнародна організація з міграції (МОМ) [повідомила](#), що станом на 23 червня понад 6,2 мільйона були внутрішньо переміщеними особами. Крім того, бойові дії серйозно вплинули на цивільну інфраструктуру в житловому секторі: у період з 24 лютого по 15 травня 2022 року УВКПЛ зафіксувало пошкодження та руйнування 183 медичних установ і 230 навчальних закладів, тоді як масштаби реальних руйнувань і пошкоджень можуть бути відомі лише після завершення активної фази конфлікту. *Див. пункти 51-52 доповіді.*

також ознаки того, що протягом звітного періоду Збройні Сили України, хоча і в значно меншій мірі, не дотримувалися окремих норм МГП щодо ведення бойових дій.

6. У звіті БДІПЛ задокументувало випадки нападів, щодо яких є вагомі підстави вважати їх серйозними порушеннями МГП і які можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини з боку Російської Федерації. Серед них – напад на Маріупольський драматичний театр і залізничний вокзал у Краматорську, а також численні напади на школи і лікарні, що є явним порушенням їхнього захищеного статусу відповідно до МГП. Свідки також повідомили спостерігачам БДІПЛ про випадки використання збройними силами Російської Федерації та України шкіл, лікарень та інших цивільних об'єктів або розміщення поблизу таких об'єктів, що наражає на небезпеку цивільне населення та порушує норми МГП.
7. БДІПЛ вкрай стурбоване облогою українських міст і населених пунктів збройними силами Російської Федерації, що перешкоджає безпечному виїзду цивільного населення та збільшує ризики стати жертвою нападів невибіркового характеру та численних інших порушень МГП, включаючи потенційні воєнні злочини. БДІПЛ також занепокоєне тим, що збройні сили Російської Федерації не забезпечили швидкий і безперешкодний доступ гуманітарної допомоги, що сприяло загостренню гуманітарної кризи всупереч нормам МГП.
8. Можливості для безпечної евакуації з українських міст були вкрай обмежені. Як підтвердили інтерв'ю БДІПЛ, у багатьох випадках Російська Федерація лише дозволяла та сприяла переміщенню цивільних осіб на підконтрольні Росією території так званих «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки» та/або до Російської Федерації, що є порушенням заборони МГП на депортацію цивільного населення з окупованих територій. Інформація, надана спостерігачам БДІПЛ, свідчить про те, що цивільні особи тижнями і місяцями утримувалися в підконтрольних Російській Федерації фільтраційних таборах у поганих умовах з недостатньою кількістю їжі, і де вони також зазнавали жорстокого фізичного поводження.
9. Свідки повідомляли БДІПЛ про обмежений або взагалі відсутній доступ до електроенергії, телефонних мереж, незалежних ЗМІ та Інтернету в окупованих Російською Федерацією районах України. Надходили повідомлення про розграбування гуманітарної допомоги збройними силами Російської Федерації, а також про інші зміни в управлінні окупованими територіями, що порушують зобов'язання МГП зберігати, наскільки це можливо, закони, що діяли до окупації.
10. Уцілілі особи та свідки повідомляли БДІПЛ про випадки позасудових страт, сексуального насильства, включно зі зґвалтуваннями,

свавільного позбавлення волі, катувань і примусових зникнень на окупованих Російською Федерацією територіях України. Все це є порушенням МГП і може вважатися воєнними злочинами. У той же час мирні протести проти окупації придушувалися, а їхні організатори ставали мішенню для переслідувань.

11. БДІПЛ також знайшло докази порушень на підконтрольних Уряду України територіях, включно з деякими свідченнями насильства та інших позасудових покарань, що застосовувалися до підозрюваних у мародерстві, які, ймовірно, санкціонувалися або заохочувалися владою.
12. БДІПЛ також занепокоєне повідомленнями про порушення прав російських та українських військовополонених, зокрема щодо відсутності доступу до їжі, утримання в поганих умовах, а також свідченнями про жорстоке фізичне поводження та публічне приниження. Захоплених у полон солдатів, які перебували під контролем Російської Федерації, було поставлено перед судом, а в одному випадку засудили до смертної кари за те, що вважалося виключно їхньою участю у бойових діях, замість того, щоб надати їм статус військовополонених, що є явним порушенням зобов'язань відповідно до МГП.
13. У відповідь на цю тенденцію серйозних порушень МГП і МППЛ БДІПЛ надає низку рекомендацій, закликаючи обидві сторони конфлікту поважати і забезпечувати дотримання МГП і МППЛ, а також виконувати свій обов'язок щодо розслідування порушень і притягнення винних до відповідальності в рамках справедливого судового розгляду. Зокрема, БДІПЛ закликає Російську Федерацію завжди розрізняти цивільне населення, цивільні об'єкти та воєнні об'єкти і спрямовувати атаки лише проти воєнних об'єктів. Невибіркові обстріли цивільних районів та об'єктів, зокрема, призвели до загибелі, поранень і вимушеного переміщення невинних цивільних осіб. Російська Федерація повинна негайно припинити депортацію цивільних осіб з окупованих територій, скасувати процедуру «фільтрації» та забезпечити дотримання всіх прав цивільних осіб на окупованих нею територіях. БДІПЛ закликає Україну утриматися від розміщення воєнних об'єктів у межах або поблизу районів проживання цивільного населення, а також від використання присутності цивільного населення для убезпечення своїх воєнних об'єктів від нападів.

Вступ

II

14. Військовий напад на Україну, який Російська Федерація розпочала у ранні години 24 лютого 2022 року, та міжнародний збройний конфлікт, що виник внаслідок цього, викликає значне занепокоєння щодо дотримання та застосування міжнародного гуманітарного права (МГП) та міжнародного права прав людини (МППЛ). Протягом наступних чотирьох місяців з'явилися чіткі ознаки масових страждань цивільного населення та значні докази порушень МГП та МППЛ.
15. Низка зобов'язань ОБСЄ у сфері людського виміру підкреслюють життєво важливе значення виконання державами-учасницями своїх зобов'язань обов'язкового характеру у сфері прав людини за міжнародними договорами.² Ці зобов'язання у призмі людського виміру також підтверджують обов'язковий характер зобов'язань держав за МГП, у тому числі за Женевськими конвенціями.³
16. Як інституція ОБСЄ з найширшим мандатом у сфері людського виміру безпеки, БДПЛ має завдання, серед *іншого, допомагати державам-учасницям ОБСЄ у виконанні їхніх зобов'язань у сфері людського виміру.*⁴ Моніторинговий мандат БДПЛ ґрунтується на низці зобов'язань.⁵ Крім того, БДПЛ слугує точкою контакту для інформації, наданої державами-учасницями,⁶ а держави-учасниці висловили свою рішучість співпрацювати в рамках ОБСЄ та з її інституціями і представниками у дусі солідарності та партнерства в процесі постійного перегляду виконання зобов'язань.⁷ ОБСЄ відіграла роль у запобіганні та врегулюванні конфлікту в Україні завдяки Спеціальній моніторинговій місії ОБСЄ в Україні (СММ), яка працювала в країні з 2014 по 2022 рік. БДПЛ має значний досвід моніторингу прав людини у кризових ситуаціях.⁸

2 Див. наприклад, [Будапештський документ 1994 року](#) (Будапешт 1994), НБСЄ, 6 грудня 1994 року, п. 20.

3 Див. наприклад, [Гельсінкський документ 1992 року](#) (Гельсінкі 1992), Четверта зустріч НБСЄ на найвищому рівні, 10 липня 1992 року, пп. 47-52; НБСЄ, [Будапешт 1994](#), пп. 29-35.

4 НБСЄ, [Гельсінкі 1992](#).

5 НБСЄ, [Гельсінкі 1992](#); НБСЄ, [Будапешт 1994](#); [Документ Сьомої зустрічі Ради міністрів ОБСЄ](#), Осло, 2-3 грудня 1998 р.; [Заключний документ Одинадцятій зустрічі Ради міністрів ОБСЄ](#), Маастрихт, 1-2 грудня 2003 р.

6 [Заключний документ Четвертій зустрічі Ради НБСЄ](#), Рим, 30 листопада – 1 грудня 1993 р.

7 ОБСЄ, [Стамбульський документ 1999 року](#), 19 листопада 1999 року.

8 Цей звіт спирається на досвід БДПЛ з моніторингу прав людини у кризових ситуаціях. Цей досвід включає аналіз і консолідацію даних, зібраних Верифікаційною місією ОБСЄ в Косово, у публікації «Косово: Як бачили, як розповідали»: [Том 1 \(жовтень 1998 – червень 1999\)](#) та [Том 2 \(14 червня – 31 жовтня 1999\)](#). Це обмежене розслідування в Косово* (це найменування не впливає на позиції щодо статусу і відповідає Резолюції Ради Безпеки ООН 1244 та Висновку Міжнародного Суду ООН щодо проголошення незалежності Косова) було проведено аналітиками БДПЛ ОБСЄ, які працювали над доповіддю, за підтримки тодішньої Місії ОБСЄ в Косово. У минулому БДПЛ здійснювало свій моніторинговий мандат у рамках низки місій, у тому числі під час роботи з ув'язненими у в'язниці Гуантанамо, масових вбивств в Андижані, а також під час розгортання місій з оцінки стану справ із дотриманням прав людини (НРАМ) у Грузії в 2008 році та в Україні в 2014 і 2015 роках. Наприклад, НРАМ 2015 року під час численних зустрічей та інтерв'ю з понад 100 представниками громадянського суспільства, української влади, внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та особами, які перетинають кордон, отримала численні достовірні, послідовні та переконливі свідчення про порушення прав людини та порушення правових норм в Криму.

17. Одразу після того, як Російська Федерація розпочала військовий напад 24 лютого, БДІПЛ започаткувало Ініціативу з моніторингу України. Її метою є здійснення спостереження та документування найбільш серйозних порушень МГП та МППЛ, а також надання точної, своєчасної та актуальної інформації керівництву ОБСЄ, державам-учасницям та широкому загалу. Ця проміжна оцінка слугує цій меті, а також покликана сприяти притягненню до відповідальності за порушення МГП та МППЛ. Моніторинг не має на меті встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності у випадках порушень.

Загальні відомості про звіт

III

A. МЕТОДОЛОГІЯ

18. Методологія ініціативи з моніторингу була адаптована до можливостей отримання інформації, наявних ресурсів, кола питань, що підлягають моніторингу, та запланованих результатів відповідно до методології та принципів моніторингу прав людини БДПЛ, а також відповідно до *Посібника з моніторингу дотримання прав людини Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ)*.⁹
19. Протягом звітнього періоду БДПЛ збирало інформацію за допомогою кабінетних досліджень, у тому числі з використанням методів дослідження інформації з відкритих джерел для перевірки цифрових доказів, а також особистих інтерв'ю. БДПЛ здійснило три моніторингові візити в Україну, відвідавши Ужгород, Львів, Київ, а також міста і села Київської області. БДПЛ провело 53 обширні особисті інтерв'ю (31 жінка, 18 чоловіків і чотири інтерв'ю з подружніми парами), у тому числі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) і людьми, які залишилися у своїх домівках і є учасниками або свідками ймовірних порушень МГП і МППЛ. БДПЛ висловлює подяку всім респондентам, які надали свідчення. Крім того, БДПЛ провело дослідження на основі відкритих джерел і перевірку цифрових даних, а також збило інформацію від відповідних міждержавних організацій (МУО) та неурядових організацій (НУО). Інформація від громадянського суспільства збиралася в різних формах, включаючи особисті зустрічі в Україні та інших країнах або на заходах, організованих ОБСЄ та БДПЛ. БДПЛ зверталось до органів влади України та Російської Федерації за інформацією з питань, що містяться в цьому звіті. БДПЛ докладало зусиль для координації своєї роботи з іншими МУО з метою підвищення ефективності та уникнення дублювання.
20. Перед розгортанням Ініціативи в Україні БДПЛ здійснило ознайомчі візити до Польщі, Угорщини, Молдови та Румунії, переважно на прикордонні пункти пропуску та поблизу них, де спілкувалося з біженцями, які шукали безпеки за межами України, гуманітарними працівниками та представниками відповідних органів влади на місцях. Ці візити стали джерелом інформації для цього звіту та зміцнили його методологію.
21. Усі спостерігачі БДПЛ, які були направлені в Україну, пройшли навчання методам проведення інтерв'ю з урахуванням психологічної травми і повинні були дотримуватися на практиці принципів моніторингу прав людини, зокрема принципу «не нашкодь», уникаючи таким чином (повторної) травматизації співрозмовників. Такий підхід, орієнтований на потреби учасників, означав, що, серед іншого, БДПЛ

9 Див. [переглянуту](#) версію.

не опитувало дітей і, як правило, не опитувало людей, які вже надали свідчення подібним організаціям.

22. БДІПЛ висловлює подяку всім, хто сприяв його роботі та підготовці проміжного звіту. Цей звіт був би неможливий без співпраці з органами влади України, Координатором проєктів ОБСЄ в Україні, а також іншими зацікавленими сторонами та партнерами, зокрема неурядовими організаціями на місцях.

Б. МАСШТАБ ТА ЧАСОВІ РАМКИ

23. БДІПЛ розпочало моніторинг ведення бойових дій на предмет можливих порушень МГП та МППЛ, відповідно до свого мандату, після нападу Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 року.
24. У своїй моніторинговій діяльності БДІПЛ надавало пріоритет найбільш нагальним питанням, що впливають на життя цивільних осіб, які опинилися в умовах збройного конфлікту, та військовополонених. Це включало моніторинг застосування засобів і методів ведення війни, заборонених МГП, випадків умисних вбивств, катувань та іншого нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження з особами, які перебувають під владою супротивника, депортації цивільних осіб, а також відмову в наданні гуманітарної допомоги населенню, яке її потребує.
25. Звіт охоплює події, що відбулися та про які повідомлялося в період з 24 лютого до 30 червня 2022 року. У ньому викладено події, що відбулися в Україні, включно з територіями, що перебувають під військовою окупацією Російської Федерації, за винятком моніторингу поводження з цивільними особами або військовополоненими, вивезеними з території України. БДІПЛ вважає, що так звані «Луганська народна республіка» та «Донецька народна республіка» перебувають під загальним контролем Російської Федерації. Це означає, що вони беруть участь в одному і тому ж міжнародному збройному конфлікті проти України і зобов'язані дотримуватися тих же норм МГП, а також те, що Російська Федерація несе відповідальність за їхні дії відповідно до МГП.

В. СТРУКТУРА ЗВІТУ

26. Проміжний звіт зосереджується на ключових проблемних питаннях, які Ініціатива з моніторингу в Україні визначила в рамках свого мандату, з наведенням характерних прикладів та правовим аналізом, де це доречно. У Розділі V окремими підрозділами розглядаються наступні питання: і) напади невідомого характеру та обстріли цивільних

об'єктів, з частими нападами, що можуть порушувати міжнародне право; ii) функціонування гуманітарних коридорів або їх відсутність, а також можливість для цивільних осіб евакуюватися в безпечне місце та в обраному ними напрямку; iii) ситуація на територіях, які є або були тимчасово окуповані Російською Федерацією та/або збройними групами, що протистоять українській владі, з детальним описом загального управління цими територіями, а також окремих ймовірних зловживань і загроз фізичній безпеці, включаючи позасудові страти, використання сексуального насильства як засобу ведення війни, зникнення і катування; iv) ймовірні зловживання на території, підконтрольній Україні; та v) поводження з військовополоненими.

27. У Розділі VI звіту представлено низку рекомендацій, з урахуванням того, що більш детальний набір рекомендацій буде включено до вичерпного Заключного звіту.
28. Наприкінці звіту міститься Додаток, в якому викладено відповідні норми МГП.

**Нормативно-
правова база, що
застосовується
до збройного
конфлікту в Україні**

IV

29. З початком військового нападу Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 року дві держави беруть участь в міжнародному збройному конфлікті одна проти одної, що зумовлює застосування міжнародного гуманітарного права (МГП).¹⁰ МГП розрізняє дві категорії збройного конфлікту: міжнародного та неміжнародного. Воєнна окупація є особливою формою міжнародного збройного конфлікту. Основні положення МГП, що застосовуються до конфліктів міжнародного характеру, включаючи воєнну окупацію, містяться в чотирьох Женевських конвенціях 1949 року¹¹ та Додатковому протоколі I до них,¹² учасниками яких є як Російська Федерація, так і Україна, а також у відповідних нормах звичаєвого МГП.¹³ Крім того, і Україна, і Російська Федерація є сторонами кількох основних договорів з прав людини. У ситуаціях збройного конфлікту, за винятком законних відступів, передбачених деякими договорами з прав людини, держави залишаються зобов'язаними дотримуватися своїх обов'язків відповідно до МППЛ.

A. ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

30. Більшість положень МГП, застосованих до нинішнього конфлікту і найбільш актуальних для цілей Ініціативи з моніторингу в Україні, містяться в чотирьох Женевських конвенціях. Вони встановлюють конкретні правила поведінки з пораненими і хворими військовослужбовцями збройних сил на полі бою і на морі (Перша та Друга Женевські конвенції), поведінки з військовополоненими (Третя Женевська конвенція) і захист, що надається цивільному населенню, яке опинилося у міжнародних збройних конфліктах, в тому числі на окупованих територіях (Четверта Женевська конвенція).¹⁴ Крім того, Додатковий протокол I доповнює ці види захисту, а також деталізує

- 10 З 2014 року Російська Федерація окупувала Крим і Севастополь, до яких застосовується міжнародне гуманітарне право воєнної окупації.
- 11 Перша Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях ([Перша Женевська конвенція](#)); Друга Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі ([Друга Женевська конвенція](#)); Третя Женевська конвенція про поведінку з військовополоненими ([Третя Женевська конвенція](#)); Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни ([Четверта Женевська конвенція](#)).
- 12 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 року ([Додатковий протокол I](#)).
- 13 Жан-Марі Генкертс і Луїза Досвальд-Бек, *Звичаєве міжнародне гуманітарне право – Том 1: Норми (СУР 2005) (Звичаєве МГП)*.
- 14 Дискусійним є питання, чи норми МГП, що регулюють воєнну окупацію, починають застосовуватися лише тоді, коли ворог здійснює повну владу над територією (частиною території), чи, згідно з функціональним підходом, вже під час вторгнення, як тільки особа, що перебуває під захистом, потрапляє під владу ворога. Відповіді можуть бути різними, залежно від того, про яку норму йдеться. Однак видається розумним вважати, що з метою уникнення прогалин у захисті та з точки зору захисту цивільних осіб, норми про окупацію повинні застосовуватися, як тільки цивільні особи потрапляють під владу ворога за межами його власної території. *Див. також Звіт Московського механізму, 13 квітня 2022 року, с. 7-8.*

і кодифікує правила, що стосуються засобів і методів ведення війни в міжнародних збройних конфліктах. Гаазьке положення 1907 року¹⁵ також є вкрай важливим, оскільки воно містить, серед іншого, важливі положення про основні принципи, що регулюють режим воєнної окупації.

31. Що стосується застосування зброї, то міжнародне право спеціально забороняє використання певних видів зброї за будь-яких обставин, і така заборона у більшості випадків має звичаєвий характер, тобто є обов'язковою для всіх держав незалежно від їхніх договірних зобов'язань. Це стосується, наприклад, заборони біологічної¹⁶ та хімічної¹⁷ зброї. Заборона деяких інших видів зброї або обмеження їх застосування не набули звичаєвого характеру, і правомірність їх застосування залежить від ратифікації державами відповідних конвенцій. Україна та Російська Федерація є учасниками Конвенції про заборону або обмеження конкретних видів звичайної зброї (КНЗ)¹⁸, і пов'язаних з нею Протоколів, що забороняють використання невиявлюваних уламків (Протокол I)¹⁹ та засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV)²⁰, встановлюють обмеження на використання мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II)²¹, а також запалювальної зброї (Протокол III)²² та вибухонебезпечних предметів (Протокол V).²³ Україна є державою-учасницею Конвенції про заборону протипіхотних мін, тоді як Російська Федерація – ні²⁴. Ані Україна, ані Російська Федерація не є сторонами широко ратифікованої Конвенції про касетні боєприпаси.²⁵ Застосування цієї зброї, яка не є спеціально забороненою міжнародним правом, регулюється основними принципами ведення бойових дій відповідно до МГП, а саме принципами розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів під час атак.
32. Нарешті, всі сторони конфлікту також зобов'язані дотримуватися тих положень МГП, які вважаються частиною звичаєвого міжнародного

- 15 IV Гаазька конвенція 1907 року про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі ([Гаазьке положення](#)).
- 16 Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 року (КБТЗ).
- 17 Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року, Париж (КЗХЗ).
- 18 Конвенція про заборону або обмеження конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 року, Женева (КНЗ).
- 19 Протокол КНЗ про невиявлювані уламки (Протокол I) від 10 жовтня 1980 року, Женева.
- 20 Протокол КНЗ про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV) від 13 жовтня 1995 року, Відень.
- 21 Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II) від 10 жовтня 1980 року, Женева.
- 22 Протокол КНЗ про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї (Протокол III) від 10 жовтня 1980 року, Женева.
- 23 Протокол КНЗ про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни (Протокол V) від 28 листопада 2003 року, Женева.
- 24 [Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення](#) від 18 вересня 1997 року, Оттава.
- 25 [Конвенція про касетні боєприпаси](#) від 30 травня 2008 року, Дублін.

права міжнародних збройних конфліктів і які включені до бази даних звичаєвого МГП²⁶ Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ).

Б. ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

33. Окрім МГП, в ситуаціях збройного конфлікту, в тому числі під час окупації, продовжує застосовуватися МППЛ.²⁷ Обидва правові механізми застосовуються паралельно і є взаємодоповнюючими, що означає, що одна галузь права може посилювати захист, передбачений іншою.²⁸ Як правило, деякі ситуації можуть регулюватися виключно МГП, деякі інші – виключно МППЛ, а треті – обома правовими рамками. В останньому випадку можуть виникати питання щодо того, яка норма має переважну силу, і для вирішення конфлікту зазвичай використовується принцип *lex specialis derogat legi generali*, який по суті означає, що більш спеціальні норми (у випадку міжнародного збройного конфлікту це буде МГП) матимуть перевагу над більш загальними правилами.²⁹ Однак, зазвичай рекомендується застосовувати індивідуальний підхід у кожному конкретному випадку, а також слідувати логіці УВКПЛ, яке стверджує, що «чим ефективнішим є контроль над особами або територією, тим більшою мірою право прав людини становитиме відповідну правову базу»,³⁰ що особливо актуально в ситуаціях воєнної окупації.
34. Як Україна, так і Російська Федерація є сторонами основних договорів ООН з прав людини,³¹ включаючи Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), за винятком Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей (КТМ), а для Російської Федерації ще Міжнародної конвенції для

26 База даних звичаєвого МГП містить 161 норму звичаєвого МГП, визначених дослідженням МКЧХ 2005 року про звичаєве МГП, а також повну збірку практик за результатами цього дослідження. Див. також Жан-Марі Генкертс і Луїза Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне гуманітарне право – Том 1: Норми (СУР 2005) (Звичаєве МГП).

27 Міжнародний суд ООН, Правові наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території, Консультативний висновок, 9 липня 2004 р., п. 106; Збройна діяльність на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди), Рішення, I.C.J. Reports 168 (2005), п. 216.

28 Комітет з прав людини ООН, Зауваження загального порядку № 31: Характер загального юридичного зобов'язання держав-учасниць Пакту, ССРР/С/21/Rev.1/Add.13, 26 травня 2004 року, п. 11; див. також Рада з прав людини ООН, Резолюція 9/9, А/HRC/RES/9/9, 18 вересня 2008 року.

29 Міжнародний Суд ООН, Законність загрози ядерною зброєю або її застосування, Консультативний висновок, 8 липня 1996 р., п. 25; та Міжнародний Суд ООН, Правові наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території, Консультативний висновок, 9 липня 2004 р., п. 106. Більш детальний аналіз взаємодії між МГП і МППЛ див. у Звіті Московського механізму, 13 квітня 2022 року, с. 53-54.

30 УВКПЛ ООН, Міжнародно-правовий захист прав людини під час збройних конфліктів, HR/PUB/11/01, листопад 2011 р., с. 63.

31 Окрім МПГПП та МПЕСКП, до основних договорів ООН з прав людини належать Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (КЛРД/СЕРД), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ/СЕДАВ), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання (КПК/КАТ), Конвенція про права дитини (КПД/СРС) та Конвенція про права осіб з інвалідністю (КПОІ/СРПД).

захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (МКЗНЗ). У даний час обидві держави також є учасниками Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). Однак, внаслідок виключення Російської Федерації з Ради Європи,³² остання більше не буде зобов'язана дотримуватися її положень після 16 вересня 2022 року. Відповідно, обидві сторони конфлікту пов'язані зобов'язаннями в галузі прав людини, викладеними в цих документах, як на власній території, так і на територіях, над якими вони здійснюють юрисдикцію або ефективний контроль.³³ Під час надзвичайного стану, якщо життя нації перебуває під загрозою, включаючи збройні конфлікти, деякі договори з прав людини допускають призупинення певних зобов'язань держав-учасниць у суворих межах і на час, необхідний для подолання такої надзвичайної ситуації.³⁴ 23 лютого в Україні було оголошено надзвичайний стан строком на 30 днів, а наступного дня, 24 лютого, уряд України запровадив воєнний стан³⁵ строком на 30 днів, який згодом неодноразово подовжувався.³⁶ 1 та 4 березня Україна повідомила Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про відступ від деяких своїх зобов'язань у сфері прав людини³⁷ згідно зі статтею 4 МПГПП та статтею 15 ЄКПЛ на період дії воєнного стану. Російська Федерація не повідомляла Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про відступ від жодного договору з прав людини, тому всі документи з прав людини, учасницею яких вона є, залишаються чинними.

32 Рада Європи, *Резолюція CM/Res(2022)2 про припинення членства Російської Федерації в Раді Європи, 16 березня 2022 року.*

33 Див., серед іншого, Міжнародний суд ООН, Правові наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території, Консультативний висновок, 9 липня 2004 року, пп. 111-112; ССРР/С/21/Rev.1/Add. 13, пункт. 10; ССРР/С/GC/36, п. 63; ССРР/С/120/D/2285/2013, пп. 6.5; E/C.12/GC/24, п. 10. Більш детальний аналіз стандартів прав людини, що застосовуються в Україні, див. у *Звіті Московського механізму*, с. 49-53.

34 *Існують певні права людини, від яких держави ніколи не можуть відступати, до них належать право на життя (за винятком смертей, спричинених законними воєнними діями) і право на свободу від катувань та нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження і покарання.*

35 Воєнний стан було введено 24 лютого відповідно до Указу № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

36 22 травня Верховна Рада України [затвердила](#) указ президента Зеленського про продовження воєнного стану ще на 90 днів, до 23 серпня 2022 року.

37 Відступи, на які пішов український уряд, стосуються широкого кола прав людини, а саме тих, що надані статтями 3, 8(3), 9, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26 і 27 МПГПП; статтями 4(3), 8, 9, 10, 11, 13, 14,16 ЄКПЛ; статтями. 1-3 Додаткового протоколу до ЄКПЛ; та ст. 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ, див. [вербальні ноты](#) №№ 4132/28-110-17625 та 4132/28-110-17626 від 1 березня.

Оцінка ймовірних порушень МГП та МППЛ

V

A. НАПАДИ НЕВИБІРКОВОГО ХАРАКТЕРУ НА ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ТА ЦИВІЛЬНІ ОБ'ЄКТИ

35. Збройний напад Російської Федерації на Україну спричинив масштабні руйнування по всій країні та мав нищівний вплив на населення, що призвело до загибелі та поранення тисяч цивільних осіб. Станом на 30 червня УВКПЛ зафіксувало 10 977 підтверджених жертв серед цивільного населення в країні, серед яких 4 838 цивільних осіб загинули та 6 139 отримали поранення. УВКПЛ вважає, що реальні цифри є значно вищими.³⁸ Крім того, десятки тисяч цивільних об'єктів по всій країні, включаючи багатопверхові житлові будинки, медичні установи та навчальні заклади, були пошкоджені або зруйновані.³⁹
36. БДПЛ збирає інформацію про потенційні порушення правил ведення бойових дій сторонами конфлікту. Оскільки БДПЛ не має можливості проводити детальну оцінку порушень норм МГП щодо окремих атак, його висновки ґрунтуються на певних тенденціях, виявлених під час моніторингової діяльності. Ці закономірності дозволяють зробити попередні висновки про ступінь дотримання певних норм МГП воюючими сторонами.
37. В рамках своєї моніторингової діяльності БДПЛ збило переконливі докази того, що ведення бойових дій збройними силами Російської Федерації в Україні характеризується загальним нехтуванням основних принципів розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів, викладених у МГП. Зібрані докази свідчать про широке застосування збройними силами Російської Федерації зброї вибухової дії з широкою площею ураження в густонаселених районах. У багатьох задокументованих випадках така зброя була оснащена касетними боеприпасами. Крім того, БДПЛ серйозно занепокоєне застосуванням Російською Федерацією облогової війни в таких містах як Маріуполь, Ізюм та Чернігів, що призвело до численних жертв серед цивільного населення та катастрофічної гуманітарної ситуації.
38. Є також свідчення того, що українські збройні сили часом не дотримувалися норм МГП щодо ведення бойових дій, застосовуючи зброю вибухової дії з широкою площею ураження в населених пунктах, контрольованих де-факто владою так званих «Донецької народної республіки» і «Луганської народної республіки», а також розміщуючи військові об'єкти в районах проживання цивільного населення або в безпосередній близькості від них.

38 УВКПЛ ООН, Україна: втрати серед цивільних осіб станом на 4 липня 2022 р.

39 Інтерактивна карта обстрілів цивільних об'єктів України та жертв: [останній доступ 20 липня 2022 року].

Напади, щодо яких є вагомі підстави вважати їх серйозними порушеннями МГП

Напад на Маріупольський драматичний театр

39. 16 березня близько 10 години ранку за місцевим часом Донецький академічний обласний драматичний театр у Маріуполі (Донецька область) був зруйнований потужним вибуховим пристроєм, найімовірніше, авіабомбою.⁴⁰ Театр слугував укриттям для сотень цивільних осіб, а також пунктом роздачі води та їжі і збірним пунктом для евакуацій. Точна кількість цивільних осіб, загиблих в результаті авіаудару, невідома. За різними оцінками, під час атаки в театрі та навколо нього могло перебувати від кількох сотень до понад тисячі людей. Одразу після атаки міська рада Маріуполя оголосила, що загинуло близько 300 осіб.⁴¹ Пізніше розслідування Associated Press⁴² стверджувало, що в результаті нападу могло загинути до 600 осіб, тоді як нещодавній звіт Amnesty International свідчить, що кількість жертв набагато менша, ніж повідомлялося раніше.⁴³
  40. Театр можна було чітко розпізнати як цивільний об'єкт, а цивільну діяльність у театрі було легко ідентифікувати.⁴⁴ За кілька днів до нападу на землі біля театру великими літерами було написано російською мовою слово «діти», що було видно на супутникових знімках.⁴⁵ Згідно з незалежним розслідуванням, проведеним Amnesty International, поблизу театру не було жодної легітимної військової цілі, а також не було значної військової присутності до або під час нападу.⁴⁶
  41. Існують вагомі підстави вважати, що атака була здійснена російськими збройними силами. Amnesty International припускає, що авіаудар, найімовірніше, був здійснений російським винищувачем, який скинув на театр дві 500-кілограмові бомби, що впали близько одна від одної та детонували одночасно.⁴⁷
  42. Хоча Російська Федерація заперечувала свою причетність до атаки, стверджуючи, що театр був зруйнований зсередини полком «Азов»
- 40 Україна: Маріупольський театр, що постраждав від російської атаки, прихистив сотні людей, Human Rights Watch, 16 березня 2022 р.
- 41 300 людей загинули в результаті російського авіаудару по Маріупольському театру, заявляє українська влада, CNN, 25 березня 2022 р.
- 42 Докази AP вказують на 600 загиблих в результаті авіаудару по Маріупольському театру, Associated Press, 4 травня 2022 р.
- 43 Україна: «Діти»: Напад на Донецький академічний обласний драматичний театр у Маріуполі, Amnesty International, 30 червня 2022 р., Лондон, с. 3.
- 44 Там само, с. 4.
- 45 Росія розбомбила театр у Маріуполі, на фасаді якого російською мовою було написано «Діти», свідчать супутникові знімки, Washington Post, 17 березня 2022 р.
- 46 Україна: «Діти»: Напад на Донецький академічний обласний драматичний театр у Маріуполі, Amnesty International, 30 червня 2022 р., с. 5.
- 47 Там само, с. 33.

Збройних Сил України в рамках так званої «операції під чужим прапором»,⁴⁸ численні вцілілі та очевидці атаки,⁴⁹ в тому числі свідки, опитані спостерігачами БДПЛ,⁵⁰ повідомили, що чули звук літака в районі безпосередньо перед ударом. Якщо обставини справи підтвердяться, можна обґрунтовано зробити висновок, що, атакуючи театр, Російська Федерація навмисно обрала своєю мішенню цивільне населення, грубо знехтувавши принципом розрізнення, передбаченим МГП.⁵¹ Невибіркові напади заборонені МГП і становлять воєнні злочини.⁵²

Напад на залізничний вокзал у Краматорську

*«Я побачила, що у моєї доньки немає кросівок на ногах,
і тоді я зрозуміла, що у неї немає стоп».*

— Уціліла, яка пережила обстріл у Краматорську в інтерв'ю БДПЛ.⁵³

43. 8 квітня близько 10:30 ранку за місцевим часом залізничний вокзал у Краматорську (Донецька область) був уражений ракетою.⁵⁴ На момент атаки на вокзалі перебувало близько чотирьох тисяч цивільних осіб, які очікували на евакуацію поїздом.⁵⁵ В результаті обстрілу загинуло 60 цивільних осіб (семеро з яких – діти) і 111 отримали поранення (в тому числі шестеро дітей).⁵⁶ Багато з поранених втратили кінцівки, зокрема, одна з уцілілих, яку опитали спостерігачі БДПЛ, втратила ногу, а її дочка – стопи внаслідок вибухів.⁵⁷
44. Пізніше було встановлено, що зброєю, яка була використана під час атаки, була ракета «Точка-У», оснащена касетними боеприпасами.⁵⁸ Всупереч заявам Російської Федерації,⁵⁹ існують вагомі докази того, що її збройні сили використовували системи «Точка-У» під час поточного конфлікту.⁶⁰

- 48 [Україна заявляє, що Росія завдала удару по Маріупольському театру, де ховалися мешканці, Москва заперечує напад](#), Reuters, 16 березня 2022 р.
- 49 [Україна: «Діти»: Напад на Донецький академічний обласний драматичний театр у Маріуполі](#), Amnesty International, 30 червня 2022 р., Лондон, с. 32.
- 50 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.028, п. 26; UKR.WS.034, п. 18.
- 51 [Додатковий протокол I](#), ст. 48.
- 52 [Додатковий протокол I](#), ст. 51(4); Римський статут Міжнародного кримінального суду ([Статут МКС](#)), ст. 8(2)(b)(i) та (ii). Більш детальний аналіз принципів МГП, що регулюють ведення воєнних дій, див. у Додатку.
- 53 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.038, п. 14.
- 54 [Війна в Україні: Що ми знаємо про напад на залізничний вокзал Краматорська](#), Euronews з AP, AFP, 8 квітня 2022 р.
- 55 [4 000 людей перебували на залізничному вокзалі Краматорська під час ракетного обстрілу](#), Суспільне новини, 8 квітня 2022 р.
- 56 [Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року](#), УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 р., п. 32.
- 57 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.038, п. 14.
- 58 [Напад на Краматорський вокзал: Що ми знаємо на даний момент](#), BBC, 9 квітня 2022 р.
- 59 [Ракети «Точка-У» не перебувають на озброєнні російських збройних сил – місія в ООН](#), ТАСС, 16 березня 2022 р.
- 60 [Російські «факти» про Краматорськ проти доказів](#), Bellingcat, 14 квітня 2022 р.

45. У період з 24 лютого до 15 травня 2022 року УВКПЛ змогло ідентифікувати та підтвердити щонайменше десять обстрілів з боку збройних сил Російської Федерації та 25 обстрілів з боку українських збройних сил із застосуванням ракет «Точка-У».⁶¹
46. Україна стверджувала, що саме збройні сили Російської Федерації навмисно обстріляли цивільних осіб на залізничному вокзалі того дня.⁶² Російська Федерація заперечувала відповідальність за напад, стверджуючи, що не планувала жодних військових операцій поблизу Краматорська.⁶³ На основі зібраних доказів є підстави вважати, що Російська Федерація навмисно атакувала цивільних осіб, які шукали безпеки на залізничному вокзалі Краматорська, порушуючи принцип розрізнення.⁶⁴ Напади невибіркового характеру суворо заборонені МГП і є воєнними злочинами.⁶⁵

Застосування зброї вибухової дії в населених пунктах, включаючи касетні боеприпаси

*«Обстріли велися з усіх боків, а вночі було так само світло, як і вдень»
— Мешканець харківського району Салтівка, опитаний БДПЛ.⁶⁶*

47. За даними УВКПЛ, більшість смертей і поранень серед цивільного населення, що сталися в Україні з 24 лютого, були спричинені застосуванням зброї вибухової дії з широкою площею ураження, включно з обстрілами з важкої артилерії і реактивних систем залпового вогню, ракетними та повітряними ударами.⁶⁷ У багатьох задокументованих випадках така зброя містила касетні боеприпаси.⁶⁸
48. Переконливі докази, зібрані міжнародними урядовими та неурядовими правозахисними організаціями, такими як УВКПЛ, Amnesty International та Human Rights Watch, свідчать про те, що збройні сили Російської Федерації регулярно використовують зброю, яка з високою ймовірністю має невибіркову дію,⁶⁹ таку як некерована артилерія та некеровані авіабомби, які часто оснащені касетними боеприпасами, під час атак на густонаселені міські райони по всій Україні. У таких містах,

61 Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року, УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 року, п. 30.

62 Ірина Венедиктова, повідомлення у Telegram, від 8 квітня.

63 Міністерство оборони Росії, допис у Facebook від 8 квітня 2002 року.

64 Додатковий протокол I, ст. 48.

65 Додатковий протокол I, ст. 51(4); Статут МКС, ст. 8(2)(b)(i) та (ii). Більш детальний аналіз принципів МГП, що регулюють ведення воєнних дій, див. у Додатку.

66 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.007, п. 7. 7.

67 Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року, УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 р., п.26.

68 Там само, п. 27; див. також Інтенсивна та довготривала шкода: обстріли касетними боеприпасами в Україні, травень 2022 року, Human Rights Watch.

69 Більш детальний аналіз застосування зброї відповідно до МГП див. у Додатку.

як Маріуполь,⁷⁰ Харків,⁷¹ Ізюм,⁷² Бородянка,⁷³ Чернігів⁷⁴ та Миколаїв⁷⁵ безперервні обстріли житлових кварталів із застосуванням вкрай неточної зброї призвели до загибелі та поранень сотень цивільних осіб, а також до масового руйнування цивільного житла та життєво важливої інфраструктури.

49. Існують численні добре задокументовані випадки⁷⁶ застосування збройними силами Російської Федерації зброї вибухової дії з широкою площею ураження в населених пунктах, що призвело до великої кількості жертв серед цивільного населення, кожен з яких викликає занепокоєння щодо дотримання принципу пропорційності та заборони невибіркових атак відповідно до МГП.⁷⁷ Наприклад, 3 березня російський літак скинув кілька некерованих бомб на перехрестя на вулиці Чорновола в житловому кварталі в центрі Чернігова. За даними місцевої влади, в результаті атаки загинуло 47 цивільних осіб, а 32 отримали поранення.⁷⁸ 15 квітня збройні сили Російської Федерації обстріляли касетними боеприпасами вулицю Миру в житловому кварталі на південний схід від центру Харкова, внаслідок чого загинуло щонайменше дев'ять цивільних осіб і понад 35 отримали поранення (у тому числі кілька дітей).⁷⁹ 27 червня, за даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій, щонайменше 18 цивільних осіб загинули, а 59 отримали поранення (25 з них потрапили до реанімації) в результаті удару російської ракети по торговому центру в Кременчуці (Полтавська область).⁸⁰ Станом на 29 червня 36 осіб вважаються зниклими безвісти, рятувальні роботи тривають.⁸¹
50. Існують також твердження про використання українськими збройними силами зброї, яка з великою ймовірністю має невибіркову дію,

70 Україна: Забезпечити безпечний прохід та допомогу цивільному населенню Маріуполя, Human Rights Watch, 21 березня 2022 р.

71 Будь-хто може померти в будь-який час: Напади невибіркового характеру російських збройних сил у Харкові, Україна, червень 2022 року, Amnesty International.; див. також Україна: Смертоносні атаки вбивають, калічать цивільних, руйнують будинки, Human Rights Watch, 18 березня 2022 р.

72 Україна: місто Ізюм в облозі, на межі після постійних обстрілів з боку російських військ – нові свідчення, Amnesty International, 16 березня 2022 р.

73 Україна: «Він не повернеться.» Военні злочини у північно-західних районах Київської області, Amnesty International, 6 травня 2022 р., с. 21

74 Російські удари вбили десятки цивільних у Чернігові, Human Rights Watch, 10 червня 2022 р.

75 Касетні боеприпаси неодноразово використовувалися в Миколаєві, Human Rights Watch, 17 березня 2020р.

76 Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року, УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 року, п. 27; див. також Використання Росією касетних боеприпасів та іншої зброї вибухової дії свідчить про необхідність посилення захисту цивільного населення, Human Rights Watch, 21 березня 2022 р.

77 Додатковий протокол I, статті. 51(5)(b) і 51(4)(b) і (c). Більш детальний аналіз цих принципів див. у Додатку.

78 Веб-сайт Чернігівської обласної військової адміністрації, 3 березня 2022 р.

79 Будь-хто може померти в будь-який час: Невибіркові атаки російських збройних сил у Харкові, Україна, червень 2022 року, Amnesty International.

80 ДСНС України, допис у Facebook від 28 червня 2022 року.

81 Дмитро Лунін, повідомлення у Telegram від 28 червня 2022 року.

включаючи касетні боєприпаси, під час атак на населені пункти у східній частині країни, що призвело до загибелі та поранення цивільних осіб. Наприклад, 14 березня де-факто влада так званої «Донецької народної республіки» заявила, що перехопила українську ракету «Точка-У» з касетними боєприпасами над центром Донецька.⁸² За повідомленнями, в результаті детонації суббоєприпасів на місці падіння ракети загинуло 17 цивільних осіб, а 36 отримали поранення.⁸³ Збройні Сили України заперечують свою причетність до цього обстрілу.⁸⁴ Крім того, у період з 24 лютого до 15 травня 2022 року УВКПЛ вдалося задокументувати щонайменше 20 інцидентів, коли українські ракети з касетними суббоєприпасами влучали в населені райони. Десять таких інцидентів призвели до щонайменше 279 жертв серед цивільного населення, серед яких 83 загинули та 196 отримали поранення.⁸⁵

51. Ані Російська Федерація, ані Україна не є учасниками широко ратифікованої Конвенції про касетні боєприпаси 2008 року,⁸⁶ яка забороняє використання такої зброї. Однак, застосування будь-якої зброї, яка не заборонена міжнародним правом, повинно відповідати основним принципам МГП – розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів. Таким чином, у нинішньому конфлікті зброя, яка не є невибірковою за своєю конструкцією, якщо вона використовується за певних обставин, наприклад, у густонаселених районах, все одно може порушувати заборону нападів невибіркового характеру. Це стосується застосування зброї вибухової дії з широкою площею ураження і, зокрема, касетних боєприпасів у житлових районах.⁸⁷

Напади на медичні установи та навчальні заклади

52. З початку збройного конфлікту численні лікарні та школи⁸⁸ в Україні зазнають нападів, що є явним порушенням їхнього захищеного статусу згідно з міжнародним гуманітарним правом.⁸⁹ Міністерство охорони здоров'я України повідомило, що у період з 24 лютого до 18 травня 628 медичних закладів було пошкоджено, а щонайменше 100

82 Пушилін заявив, що збита над Донецьком ракета «Точка-У» несла касетні боєприпаси, ТАСС, 14 березня 2022 р.

83 Лист постійного представника Російської Федерації при Організації Об'єднаних Націй на ім'я Генерального секретаря та Голови Ради Безпеки, 15 березня 2022 р.

84 У Донецьку 20 людей загинули внаслідок влучання ракети. «Це однозначно російська ракета» – Міноборони України, Радіо Свобода, 14 березня 2022 р.

85 Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року, УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 року, п. 30.

86 Станом на 30 червня 2022 року 110 держав ратифікували Конвенцію про касетні боєприпаси і ще 13 підписали конвенцію, але ще не ратифікували її. Див: Збірник договорів Організації Об'єднаних Націй, Статус Конвенції про касетні боєприпаси.

87 Більш детальний аналіз застосування зброї відповідно до МГП див. у Додатку.

88 Цифри, наведені у звіті, є оцінками українських урядовців та УВКПЛ. Реальні цифри є значно вищими і потребують подальшої перевірки після завершення активної фази збройного конфлікту.

89 Медичні заклади та їхній персонал користуються особливим захистом згідно з МГП і ніколи не повинні ставати мішенню для нападів. Для отримання додаткової інформації про захист, який надається лікарням і школам відповідно до МГП, див. Додаток.

– повністю зруйновано.⁹⁰ За цей же період УВКПЛ вдалося підтвердити пошкодження і руйнування 182 медичних закладів.⁹¹ За даними Міністерства освіти і науки України, станом на 30 червня внаслідок бойових дій було пошкоджено 1 899 і зруйновано 215 навчальних закладів.⁹² УВКПЛ підтвердило 230 нападів на навчальні заклади у період з 24 лютого по 15 травня, зазначаючи при цьому, що реальні цифри є значно вищими.⁹³ За даними УВКПЛ, більшість лікарень і шкіл були пошкоджені в результаті застосування зброї вибухової дії в населених пунктах.⁹⁴

53. Зафіксована кількість нападів на лікарні та школи свідчить про те, що збройні сили Російської Федерації діють із загальною неповагою до їхнього захищеного статусу відповідно до МГП, завдаючи їм шкоди в результаті невідбиркових обстрілів, а в деяких випадках – навмисно обираючи їх об'єктами для нападу. Наприклад, 24 лютого російська балістична ракета з касетними боєприпасами влучила неподалік від лікарні у Вугледарі (Донецька область), внаслідок чого загинуло четверо цивільних осіб і десять отримали поранення (у тому числі шість медичних працівників).⁹⁵ 25 лютого ракета «Ураган» із касетними боєприпасами влучила в ясла-садок «Сонечко» в Охтирці (Сумська область), який використовувався місцевими жителями як укриття. Внаслідок обстрілу загинуло троє цивільних осіб (у тому числі одна дитина), ще одна дитина отримала поранення.⁹⁶ 9 березня зазнав авіаудару пологовий будинок № 3 у Маріуполі, який працював у звичайному режимі. В результаті щонайменше 17 цивільних осіб отримали поранення, одна з них – жінка на дуже пізньому терміні вагітності, яка згодом померла від отриманих травм. Врятувати плід також не вдалося.⁹⁷
54. Є також повідомлення про пошкодження та руйнування шкіл і лікарень Збройними Силами України на територіях, контрольованих де-факто владою так званих «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки».⁹⁸

90 Міністерство охорони здоров'я України, [повідомлення](#) у Telegram від 18 травня 2022 року.

91 [Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року](#), УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 року, п. 51.

92 [Інформація](#) Міністерства освіти і науки України.

93 [Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року](#), УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 року, п. 52.

94 Там само, п. 50

95 [Україна: серйозне занепокоєння](#), УВКПЛ ООН, 12 березня 2022 р.

96 [Від касетних боєприпасів загинула дитина та ще двоє цивільних, які ховалися в дитячому садку](#), Amnesty International, 27 лютого 2022 р.

97 [Україна: Забезпечити безпечний прохід та допомогу цивільному населенню Маріуполя](#), Human Rights Watch, 21 березня 2022 р.

98 [Внаслідок артилерійського обстрілу пошкоджено будівлю лікарні в Донецьку](#), Донецьке агентство новин, 13 червня 2022 р.; див. також [Три співробітника лікарні в Северодонецьку загинули під час обстрілу ЗСУ – народна міліція; Два мешканці Дебальцево отримали поранення під час обстрілу ЗСУ, пошкоджені будинки, школа, дитсадок](#).

55. Крім того, під час інтерв'ю спостерігачам БДПЛ було повідомлено про кілька випадків, коли російські та українські збройні сили використовували лікарні та школи або розміщувалися поруч з ними, наражаючи на небезпеку цивільне населення.⁹⁹

Б. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ, ЩО СУПЕРЕЧАТЬ МГП

Розміщення військових позицій поблизу цивільних об'єктів та використання «живих щитів»

56. Існують свідчення того, що збройні сили Російської Федерації та України розміщували свої військові позиції в житлових районах або поблизу цивільних об'єктів, тим самим наражаючи цивільне населення на небезпеку. За свідченнями очевидців, зібраними спостерігачами БДПЛ, у Маріуполі та Бучі збройні сили Російської Федерації часто розміщувалися в порожніх квартирах або на підвір'ях приватних будинків, звідки вони розпочинали свої військові операції.¹⁰⁰ Наприклад, мешканець Маріуполя повідомив, що «російські військові зазвичай заходили в покинуті будівлі і розташовувалися там. Вони встановлювали свої кулемети в квартирах мирних жителів, а потім відкривали вогонь з квартир. Українські збройні сили не могли відкрити вогонь у відповідь, оскільки не знали, чи є там цивільні».¹⁰¹ Крім того, Amnesty International отримала свідчення очевидців, згідно з якими українські збройні сили займали позиції в житлових кварталах і завдавали з них ударів у різних районах Харкова.¹⁰² Ці дії суперечать принципу МГП щодо вжиття запобіжних заходів проти наслідків нападів, згідно з яким сторони конфлікту повинні уникати, наскільки це можливо, розміщення воєнних об'єктів у межах або поблизу густонаселених районів, щоб не наражати на небезпеку цивільне населення.¹⁰³
57. Є також повідомлення про використання «живих щитів» як російськими, так і українськими збройними силами. За даними УВКПЛ, коли село Ягідне (Чернігівська область) перебувало під контролем збройних сил Російської Федерації, 360 цивільних осіб (у тому числі 74 дитини та 5 осіб з інвалідністю) були змушені залишатися протягом 28 днів у підвалі школи, яку збройні сили Російської Федерації використовували в якості бази. Через жахливі умови проживання

99 Опитування свідків БДПЛ, UKR.WS.023, пп. 8, 20; UKR.WS.002, п. 6; UKR.WS.047, пп. 16-17.

100 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.042, п. 23; UKR.WS.044, п. 39; UKR.WS.036, п. 19.

101 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.036, п. 19.

102 *Будь-хто може померти в будь-який час: Невибіркові атаки російських збройних сил у Харкові, Україна, червень 2022 року*, Amnesty International.

103 *Додатковий протокол I*, ст. 58(b), для більш детальної інформації про принцип вжиття запобіжних заходів *див.* Додаток.

у підвалі померли десять літніх людей.¹⁰⁴ На початку березня українські збройні сили розташувалися в будинку-інтернаті для літніх людей та осіб з інвалідністю в Старій Краснянці (Луганська область). Евакуювати заклад було неможливо, оскільки околиці були заміновані українськими військами. Перестрілки між українськими силами, розміщеними в будинку для літніх людей, і пов'язаними з Росією озброєними групами, що наближалися, загострилися, поки 11 березня останні не атакували будинок із застосуванням важкого озброєння, в результаті чого загинула невідома кількість пацієнтів і персоналу.¹⁰⁵ Ці інциденти викликають серйозне занепокоєння щодо використання присутності цивільних осіб для запобігання військових операцій і нападів на певних територіях.

Облога як метод ведення війни

«У цей момент авіаудари були скрізь, ми готували їжу під вогнем і вибухами бомб».

— Мешканець Маріуполя, опитаний спостерігачами БДІПЛ.¹⁰⁶

58. У ході збройного конфлікту українські міста, зокрема Маріуполь, Ізюм та Чернігів, протягом різних періодів часу перебували у повній або частковій облозі російських збройних сил. У більшості перебувавших в облозі районів цивільне населення не могло безпечно залишити територію і наражалося на підвищений ризик стати мішенню або постраждати від нападів невибіркового характеру. У всіх випадках облога включала повне або часткове оточення міста, важкі бомбардування, а в більшості міст це поєднувалося з інтенсивними вуличними боями між українськими та російськими збройними силами. Облога українських міст, повна чи часткова, тривала чи нетривала, спричинила значні руйнування житлових будинків та серйозні пошкодження цивільної інфраструктури, що призвело до часткового або повного позбавлення цивільного населення базового доступу до води, їжі, медикаментів, опалення та електропостачання. Мешканці оточених міст часто були змушені залишатися у своїх квартирах або укриттях протягом тривалого часу майже не маючи доступу до товарів першої необхідності, і сильно залежали від постачання гуманітарної допомоги, якій часто навмисно перешкоджали.¹⁰⁷

104 Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року, УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 року, п. 37.

105 Там само, пп. 35-36.

106 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.034, п. 15.

107 Україна: Забезпечити безпечний прохід та допомогу цивільному населенню Маріуполя, Human Rights Watch, 21 березня 2022 р.; див. також Україна: Цивільне населення в обложеному Чернігові потребує доступу до предметів першої необхідності, Human Rights Watch, 31 березня 2022 р.; Україна: місто Ізюм в облозі, на межі після постійних обстрілів з боку російських військ – нові свідчення, Amnesty International, 16 березня 2022 р.

59. У місті Маріуполь наслідки російської облоги, що тривала майже два місяці до капітуляції українських сил, були особливо катастрофічними. Внаслідок масованих обстрілів та бомбардувань міста було пошкоджено або зруйновано до 90 відсотків житлових будинків.¹⁰⁸ Пошкодження та руйнування інших цивільних об'єктів та інфраструктури також були значними. З перших днів облоги місто було відключено від електро-, газо- і водопостачання, перестала функціонувати централізована система каналізації.¹⁰⁹ За повідомленнями, всі лікарні міста були пошкоджені та зруйновані.¹¹⁰ Цивільне населення гинуло не лише як прямий наслідок бойових дій, але й через відсутність доступу до життєво необхідних ліків та медичної допомоги. За даними УВКПЛ, з лютого до кінця квітня Маріуполь був «ймовірно найбільш смертоносним місцем в Україні».¹¹¹
60. МГП не забороняє використання облоги як методу ведення війни. Проте, враховуючи, що така тактика передбачає часткову або повну ізоляцію оточеної території з метою домогтися капітуляції або знищення супротивника, за умови присутності цивільного населення, існує низка положень МГП, які неминуче суперечитимуть облоговим методам війни.¹¹² У даному контексті найважливішими з них є недопущення голоду серед цивільного населення,¹¹³ що може становити воєнний злочин відповідно до Статуту МКС,¹¹⁴ та заборона нападу, знищення, переміщення або приведення в непридатність об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення (такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські угіддя, посіви, худобу, питну воду та іригаційні системи).
61. Кількість жертв серед цивільного населення,¹¹⁵ ступінь руйнування цивільних об'єктів та інфраструктури у поєднанні з неможливістю безпечної евакуації з міста та умисним перешкоджанням доставці гуманітарної допомоги, а також нелюдські умови, в яких змушені були жити мешканці оточених районів, свідчать про незаконне застосування Російською Федерацією облогових дій, що спричинило цілу низку порушень МГП.¹¹⁶

108 Мер Маріуполя заявляє про «тисячі загиблих» і стверджує, що потрібна «повна евакуація», Радіо Свобода, 27 березня 2022 р.

109 Опитування свідків БДПЛЛ UKR.WS.026, пп. 12-21; UKR.WS.034, пп. 7-10; UKR.WS.034, пп. 10-11.

110 УВКПЛ ООН, Верховний комісар інформує Раду з прав людини про ситуацію в Маріуполі, Україна, 16 червня 2022 р.

111 Там само.

112 Зокрема, заборона колективних покарань (Четверта Женевська конвенція, ст. 33; Додатковий протокол I, ст. 75; і Звичаєве МГП, норма 103) і заборона «живих щитів» (Третя Женевська конвенція, ст. 23; Четверта Женевська конвенція, ст. 28; Додатковий протокол I, ст. 51(7); Звичаєве МГП, норма 97). EJIL:Talk!, G. Gaggioli, *Спільна серія блогів про міжнародне право та збройні конфлікти: Чи заборонені облоги за сучасним МГП?*, 30 січня 2019 р.

113 Додатковий протокол I, ст. 54(1); і Звичаєве МГП, норма 53.

114 Статут МКС, ст. 8(2)(b)(xxv).

115 У Маріуполі, який зараз перебуває під контролем Росії, кількість жертв серед цивільного населення внаслідок облоги залишається невідомою.

116 Більш детальний аналіз застосування облоги відповідно до МГП див. у Додатку.

В. ГУМАНІТАРНА СИТУАЦІЯ НА ТЕРИТОРІЯХ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

62. Переважна більшість постраждалих осіб, опитаних БДІПЛ, мали безпосередній досвід обстрілів з моменту початку військового нападу Російської Федерації на Україну 24 лютого. Особливо складна ситуація склалася в Київській, Чернігівській, Сумській, Харківській, Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській та Миколаївській областях. Свідок з Маріуполя розповів спостерішачам БДІПЛ, що обстріли міста тривали безперервно з першого дня війни. Електро-, водо – та газопостачання було відключено, опалення припинилося 2 березня, а телебачення, телефонний зв'язок та інтернет стали недоступними з 6 березня. Щоб вижити, людям доводилося розтоплювати сніг і набирати воду з дощових калюж, оскільки можливість пересуватися містом і набирати воду з колодязів була дуже обмежена через постійні бойові дії. Не було ні їжі, ні ліків, оскільки всі магазини, а також аптеки і більшість лікарень були закриті або зруйновані.¹¹⁷ За словами інших опитаних, ситуація була ще гіршою в менших містах, таких як Рубіжне і Волноваха, де через безперервні вуличні бої жителі були змушені десятки днів поспіль залишатися в укриттях і підвалах у постійній атмосфері страху і залякування, не маючи можливості придбати воду та їжу.¹¹⁸ Державні служби не функціонували, і люди могли отримати допомогу лише від волонтерів, які діяли в особистому порядку. Подібні ситуації з нестачею продуктів харчування, обмеженим або відсутнім доступом до води, електрики та опалення були описані респондентами з Харкова, Ізюма, Ірпеня та Чернігова. У Херсоні, Мелітополі та Сумах спостерігалися перебої з електро – та газопостачанням. Ця інформація підтверджується звітами інших організацій, що проводили незалежну оцінку та моніторинг,¹¹⁹ а також офіційними заявами української влади.¹²⁰

Перешкоди для доставки гуманітарної допомоги

63. Виходячи з припущення, що кожна сторона збройного конфлікту несе основну відповідальність за задоволення гуманітарних потреб населення, яке перебуває під її контролем, МГП передбачає, що коли такі потреби не забезпечуються належним чином, відповідні сторони повинні погодитися на схеми надання допомоги, запропоновані неупередженими гуманітарними організаціями, а також дозволити

117 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.028, пп. 7-8.

118 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.011, пп. 8-10; UKR.WS.016, п. 7; UKR.WS.017, п. 23.

119 Україна: Жорстока облогова тактика Росії незаконно вбиває цивільних осіб – нові свідчення та розслідування, Amnesty International, 1 квітня 2022 р.

120 Офіційні телеграм-канали голови Чернігівської обласної військово-цивільної адміністрації В'ячеслава Чауса; голови Луганської обласної військово-цивільної адміністрації Сергія Гайдая, голови Донецької обласної військово-цивільної адміністрації Павла Кириленка, голови Херсонської обласної військово-цивільної адміністрації Олександра Лагута, голови Запорізької обласної військової адміністрації Олександр Старуха.

і сприяти швидкому і безперешкодному проходженню такої необхідної допомоги на територіях, що перебувають під їхнім контролем.¹²¹

64. З метою сприяння евакуації цивільного населення з районів активних бойових дій та забезпечення можливості доставки гуманітарної допомоги, з березня офіційні особи України та Російської Федерації домовилися про періодичне створення гуманітарних коридорів.¹²² Незважаючи на офіційні домовленості, протягом наступних місяців ефективні та безпечні гуманітарні коридори, узгоджені обома сторонами, створювалися вкрай рідко.
65. Доставка та розподіл гуманітарної допомоги часто були небезпечними та неефективними. Свідок з Чернігова розповів спостерігачам БДПЛ, що отримати гуманітарну допомогу, не наражаючись на велику небезпеку, було неймовірно важко. За його словами, над містом літали безпілотники, і, коли помічали, що люди стоять у черзі за гуманітарною допомогою, починалися атаки на цю територію, що унеможлиблювало безпечне отримання допомоги.¹²³ Інший респондент з Нової Каховки стверджував, що російські війська не пропускали в місто міжнародну або українську гуманітарну допомогу. За словами свідка, росіяни привезли до міста деякі гуманітарні вантажі, такі як продукти харчування та медикаменти, але замість того, щоб роздати їх людям, допомогу продали.¹²⁴ Українські офіційні особи звинувачували війська Російської Федерації у перешкоджанні та блокуванні доставки гуманітарної допомоги з підконтрольних Україні територій.¹²⁵ Товариство Червоного Хреста України також висловило свою стурбованість відсутністю домовленості про припинення вогню між сторонами, що робить доставку міжнародної гуманітарної допомоги майже неможливою.¹²⁶ Ці попередні дані свідчать про те, що збройні формування Російської Федерації та так званих «Донецької народної республіки» і «Луганської народної республіки» не сприяли швидкому та безперешкодному проходженню гуманітарної допомоги та поглиблювали нищівну гуманітарну кризу в районах, що постраждали від збройного конфлікту, всупереч нормам МГП.

121 Більш детальний аналіз гуманітарного доступу відповідно до МГП див. у Додатку.

122 [Росія та Україна домовились про гуманітарні коридори. Можливо, у деяких містах і селах не буде вогню](#), BBC, 3 березня 2022 р.

123 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.002, п. 7.

124 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.005, п. 10.

125 [Україна звинувачує Росію у блокуванні конвою допомоги для оточеного Маріуполя](#), Павло Політнюк та Наталія Зінець, REUTERS, 15 березня 2022 р.

126 [Заява Максима Доценка, Генерального директора Товариства Червоного Хреста України](#), прес-брифінг, 30 березня 2022 р.

Евакуація цивільного населення з районів, що постраждали від конфлікту

66. Кількість узгоджених гуманітарних коридорів, що дозволяли безпечно евакуювати цивільне населення, була обмеженою, а інформація про час і місце їхнього функціонування часто повідомлялася в останній момент, що ускладнювало можливість їхнього використання цивільним населенням. Крім того, навіть при проходженні через узгоджені гуманітарні коридори, цивільні особи мали проходити через численні блокпости; військовослужбовці Російської Федерації та представники так званих «Луганської народної республіки» і «Донецької народної республіки» вирішували, чи можна продовжувати евакуацію і кому дозволено проходити того дня. Один зі свідків розповів спостерігачам БДІПЛ, що транспорт для евакуації, наданий українською владою, не був пристосований для людей, які мали труднощі з пересуванням або іншу інвалідність, що заважали їм евакуюватися.¹²⁷
67. З огляду на обмеженість і неефективність узгоджених гуманітарних коридорів, незважаючи на великі ризики, багато зневірених людей з оточених і повністю окупованих районів України вирішили евакуюватися власними силами за допомогою місцевих волонтерів поза межами узгоджених гуманітарних коридорів. Як повідомляли опитані БДІПЛ свідки, які, на відміну від інших, змогли втекти, переслідування та інші зловживання з боку збройних сил Російської Федерації та/або так званих «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» на блокпостах були стандартною практикою. Одна з опитаних БДІПЛ осіб, яка втекла з Маріуполя, двічі (18 і 20 квітня відповідно) намагалася евакуюватися з Бердянська¹²⁸ через офіційно узгоджені гуманітарні коридори. Щоразу на останньому блокпосту її розвертали назад військовослужбовці Російської Федерації, які заявляли, що не планують відкривати гуманітарні коридори в ці дні.¹²⁹ Лише після того, як респондентка вирішила скористатися меншими, неофіційними дорогами і дати хабар російським військовим на блокпосту, її та водія, який їхав з нею, пропустили.¹³⁰ Кілька інших опитаних підтвердили, що військовослужбовці збройних сил Російської Федерації та/або представники так званих «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки» вимагали хабарі на блокпостах грошима або сигаретами і продуктами харчування.¹³¹ Інший свідок, опитаний БДІПЛ, згадував, що, коли він дійшов до останнього блокпоста, російські солдати сказали йому, що після цього блокпоста

127 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.026, п. 53.

128 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.028, пп. 40-42.

129 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.028, п. 42.

130 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.028, п. 43.

131 Опитування свідків БДІПЛ, UKR.WS.002, п. 20; UKR.WS.022, п. 20.

знаходиться українська територія і що у нього є три хвилини, щоб дістатися до неї, перш ніж вони почнуть по ньому стріляти.¹³²

Депортація цивільного населення з окупованих територій

68. За даними УВКПЛ, російські збройні сили та збройні формування так званих «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки» пропонували та гарантували безпеку тим, хто бажав евакуюватися з Маріуполя, лише маршрутами евакуації, що ведуть на територію, підконтрольну так званим «Луганській народній республіці» та «Донецькій народній республіці», або до Російської Федерації.¹³³ Це також підтвердили інтерв'ю БДПЛ з евакуйованими цивільними особами з Маріуполя,¹³⁴ Рубіжного¹³⁵ та Троїцького.¹³⁶ Крім того, повідомлення організацій громадянського суспільства та ЗМІ послідовно підкреслюють, що з Маріуполя та інших міст Донбасу більш чи менш примусова евакуація, яка «пропонується» російською владою, спрямовується лише на територію Російської Федерації та на території, що контролюються так званими «Луганською народною республікою» та «Донецькою народною республікою».¹³⁷ Російська Федерація відкидає звинувачення у примусовій депортації українців і заявляє, що люди вирішили виїхати добровільно.¹³⁸
69. Наразі неможливо точно оцінити масштаби депортації цивільного населення з окупованих Росією територій на територію Російської Федерації або на території, підконтрольні так званим «Луганській народній республіці» та «Донецькій народній республіці». Головним чином це пов'язано з відсутністю доступу до відповідних територій, а також з дуже суперечливими даними від органів влади обох сторін конфлікту. Крім того, важко оцінити тип примусу, якщо такий застосовувався до цих людей для здійснення таких депортацій. МГП суворо забороняє індивідуальну або масову депортацію цивільного населення в межах або за межами окупованої території незалежно від мотивів.¹³⁹ Примусова депортація цивільного населення за межі окупованих територій є серйозним порушенням МГП¹⁴⁰ і є воєнним

132 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.011, п. 7.

133 Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року, УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 року, п. 19.

134 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.033, п. 20.

135 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.017, пп. 29-30.

136 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.030, пп. 61-62.

137 У Маріуполі кажуть, що Росія примусово депортувала тисячі людей, Reuters, 20 березня 2022 р.; Росіяни примусово вивозять до РФ жінок та дітей з тимчасово окупованих Донецької та Луганської областей, ZMINA, 22 березня 2022 р.

138 Москва заперечує депортацію українців до Росії, TeleTrader, 22 березня 2022 р.

139 Четверта Женевська конвенція, ст. 49(1).

140 Четверта Женевська конвенція, ст. 147.

злочином.¹⁴¹ Той факт, що Російська Федерація стверджує, що депортації були «добровільними», може не мати значення для оцінки їхньої законності. Насправді, депортація може бути «примусовою», навіть за відсутності фізичної сили, через створення Російською Федерацією середовища примусу, наприклад, спричиненої насильством, пов'язаним з конфліктом, що не залишає мешканцям іншого вибору, окрім як виїхати.¹⁴² Як виняток із заборони депортацій, окупаційна держава може здійснити евакуацію з певної території, якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру. Однак, така евакуація не повинна передбачати переміщення осіб, які перебувають під захистом, за межі окупованої території, за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин.¹⁴³

70. Люди, які були депортовані або евакуйовані на території, контрольовані російськими збройними силами або формуваннями так званих «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки», повинні були пройти процес фільтрації. Процес фільтрації включав особистий обшук, детальну перевірку всіх особистих речей та документів, що посвідчують особу, допит, фотографування та зняття відбитків пальців. Як підтвердили свідки, опитані БДПЛ, «фільтраційні» бази були розташовані в містах, що перебувають під контролем так званих «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки», таких як Ялта,¹⁴⁴ Мілове,¹⁴⁵ та Володарськ.¹⁴⁶ Людей розділили на дві групи: в одну – жінок і дітей, а в іншу – чоловіків, які мали пройти більш ретельну перевірку.¹⁴⁷ Процес «фільтрації» міг тривати від кількох днів до кількох тижнів,¹⁴⁸ протягом яких, згідно зі свідченнями, зібраними БДПЛ, умови розміщення та проживання були дуже поганими, а їжа надавалася лише раз на день.¹⁴⁹ Один з опитаних заявив, що, на його думку, під час «фільтрації» російські військовослужбовці били людей на другому поверсі будівлі, в якій вони перебували (ймовірно, це була будівля школи у Володарську),

141 Статут МКС, ст. 8(2)(a)(vii). Якщо вони вчиняються в рамках «широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення», вони також є злочином проти людяності, Статут МКС, ст. 7(2)(d).

142 У ситуації примусу та насильства, як, наприклад, у ситуації, в якій опинилися цивільні особи в обложеному Маріуполі, згоду на порятунок від обстрілів, насильства та голоду навряд чи можна вважати вільним, справжнім вибором залишити свій дім та майно і переїхати в інше місце. Див., серед інших, Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ), *Обвинувач проти Крайсніка*, справа № ІТ-00-39-Т, Судова палата МТКЮ, судові рішення від 27 вересня 2006 р., пп. 724, 729; *Обвинувач проти Поповича*, справа № ІТ-05-88-Т, Судова палата МТКЮ, судові рішення від 10 червня 2010 р., пп. 896-97 та 900; *Обвинувач проти Крноїлаца та ін.*, справа № ІТ-97-25, Апеляційна палата МТКЮ, судові рішення від 17 вересня 2003 р., п. 229.

143 Четверта Женевська конвенція, ст. 49(2).

144 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.028, п. 37.

145 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.030, пп. 62-63.

146 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.012, пп. 25-26.

147 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.033, п. 23.

148 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.012, п. 34.

149 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.012, п. 29.

оскільки він бачив, як молодого чоловіка забрали нагору, і чув крики, що доносилися звідти.¹⁵⁰ Інша очевидиця розповіла, що коли співробітники фільтрації перевіряли її телефон, вони виявили, що вона ідентифікує себе представницею спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексуалів (ЛГБТІ) і працює в НУО, що займається питаннями ЛГБТІ. Потім її допитували про колишніх партнерів і ставили інтимні запитання про статеві стосунки. Свідок зазначила, що цей допит полягав лише у словесному приниженні та залякуванні, без фізичного насильства.¹⁵¹

71. Люди, які пройшли «фільтрацію», отримували документ про те, що «дактилоскопіювання пройдено»¹⁵² і їм дозволялося рухатися далі, за бажанням, на транспорті, наданому російськими військами, який доставляв їх до Російської Федерації або на території, підконтрольні так званим «Луганській народній республіці» та «Донецькій народній республіці». Після депортації деякі люди змогли повернутися в Україну, подолавши дуже довгий шлях за власний кошт. Додаткове занепокоєння викликає те, що люди, які не мають фінансових можливостей для подорожей, часто без документів чи зв'язків, «вимушені» на невизначений термін залишатися на території Російської Федерації або так званих «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки» проти власної волі. Ті, хто бажав залишитися на територіях, підконтрольних російським військам і формуванням так званих «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки», в містах і районах Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, повинні були повернутися до місць свого проживання і отримати дозвіл на пересування по цих територіях. Мешканці Маріуполя, які залишилися в місті, тепер можуть пройти процедуру «фільтрації» у місцевих відділках «міліції» або «поліції» та/або в управліннях Міністерства внутрішніх справ так званої «Донецької народної республіки».¹⁵³
72. Інформація про становище людей, які не пройшли «фільтрацію», дуже обмежена. Під час інтерв'ю свідок розповів БДПЛ, що осіб, переважно чоловіків, які не пройшли «фільтрацію», продовжують допитувати представники Федеральної служби безпеки Російської Федерації.¹⁵⁴ Як повідомляється, цей процес включає катування, жорстоке поводження, приниження та ізоляцію.¹⁵⁵ У деяких випадках людей змушують

150 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.012, п. 25.

151 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.023, п. 33.

152 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.023, п. 33.

153 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.012, п. 25; [Петро Андрющенко: «В найбільшому фільтраційному таборі знаходиться близько 2 тисяч чоловіків. Їх тримають в нелюдських умовах»](#), LB.ua, 10 травня 2022 р.

154 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.012, п. 25.

155 Гуго Бачега, [Жахи російської «фільтрації» українців: жорстокі тортури та побиття чоловіків і жінок](#), BBC News, Запоріжжя, 17 червня 2022 р.

підписувати свідчення про те, що їх допитували і катували українські сили.¹⁵⁶ Крім того, тих, хто не пройшов «фільтрацію», відправляють до більших «фільтраційних» таборів і в'язниць, де їх утримують у нелюдських і таких, що принижують гідність, умовах.¹⁵⁷ Інформація про їхнє становище залишається невідомою.

Г. СИТУАЦІЯ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Управління територіями під російською окупацією

73. У районах, які протягом звітного періоду опинилися під контролем російських сил, доступ до незалежної інформації щодо їхнього управління, загального розвитку подій та ситуації з правами людини на цих територіях був значно обмежений. Згідно з повідомленнями, а також свідченнями очевидців, зібраними БДІПЛ,¹⁵⁸ більшість мешканців окупованих територій мали обмежений доступ або взагалі не мали доступу до електроенергії, Інтернету та телефонного зв'язку, а українські ЗМІ дедалі частіше замінялися проросійським мовленням¹⁵⁹
74. Як зазначено в інтерв'ю БДІПЛ, у перші дні окупації російські збройні сили почали запроваджувати нові правила для відновлення громадського порядку, включаючи комендантську годину, обмеження на пересування транспортних засобів і громадян, а також обшуки цивільних транспортних засобів.¹⁶⁰ Наприкінці березня у ЗМІ з'явилися повідомлення про можливість введення в обіг російського рубля в Херсоні.¹⁶¹
75. На окупованих територіях часто повідомлялося про заміну місцевих мерів і їх заступників, у тому числі шляхом викрадення або свавільних

156 Документи, підписані під тиском збройних сил Російської Федерації, не мають юридичної сили, КримSOS, 28 квітня 2022 р.

157 Петро Андрющенко: «В найбільшому фільтраційному таборі знаходиться близько 2 тисяч чоловіків. Їх тримають в нелюдських умовах», LB.ua, 10 травня 2022 р.

158 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.034, шп. 8-9.

159 Війна в Україні: Як Росія замінює українські ЗМІ своїми, BBC News, 23 квітня 2022 р.; Українські чиновники повідомляють про «відключення всіх комунікацій» у Херсонській області, Reuters, 31 травня 2022 р.; «Підтверджено: #Херсон на окупованому півдні України зараз перебуває в розпалі майже повного відключення інтернету; мережеві дані в режимі реального часу показують втрату послуг у кількох провайдерів, оскільки одна компанія заявляє, що інцидент «на жаль, не є випадковістю», @netblocks, допис у Twitter від 30 квітня 2022 року.

160 Опитування свідків БДІПЛ UKR.WS.046; UKR.WS.010, п. 11.

161 Ганебна рублікація: Чи зможе Росія ввести власну валюту на окупованих територіях України, Крим.Реалі, 25 березня 2022 р.; Це викличе нову хвилю санкцій, – Арестович про спробу окупантів ввести рубль в обіг, 24tv.ua, 25 березня 2022 р.; Рублева зона буде введена в Херсонській області з 1 травня, ТАСС, 28 квітня 2022 р.

арештів і затримань,¹⁶² при цьому російські військові шукали місцевих жителів, готових до співпраці. За свідченнями свідка БДПЛ, нових мерів було призначено в Мелітополі та Херсоні:

76. «Спочатку мером Херсона був Ігор Колихаєв, але в якийсь момент його замінив інший, який був мером у минулому. Ця нова людина навіть прийняла російське громадянство».¹⁶³ За словами свідка БДПЛ з Мелітополя, «росіяни призначили мером чоловіка на ім'я Андрій Шевчик. Він місцевий хлопець, член міської ради і належить до опозиційної партії «Опозиційний блок за життя». Я дізнався про це з одного з місцевих телеграм-каналів, де місцеві жителі опублікували цю новину».¹⁶⁴
77. Хоча МГП не забороняє змінювати місцеву владу,¹⁶⁵ здійснення цього примусово, шляхом викрадення та/або свавільного арешту та утримання під вартою, безумовно, заборонено.¹⁶⁶ Російські військові також перейменовували вулиці та деякі місцеві магазини. За словами одного зі свідків, який спілкувався з БДПЛ, російські війська перейменовували проспект Миру в Маріуполі на проспект Леніна;¹⁶⁷ інший свідок заявив, що: «Російська окупаційна влада в Херсоні перейменувала багато речей і навіть провела ребрендинг магазинів з використанням російських назв».¹⁶⁸
78. Місцевий бізнес постраждав від окупації, і багато підприємців призупинили свою діяльність через випадки вимагання з боку російських військових, що спричинило дефіцит товарів у деяких містах. Наприклад, один зі свідків із Мелітополя розповів спостерігачам БДПЛ: «[...] співробітники ФСБ почали приходити до місцевих підприємців і змушувати їх платити 20% свого доходу готівкою на потреби місцевих росіян. Якщо місцеві бізнесмени відмовлялися співпрацювати, у них забирали все обладнання, техніку, майно. Якщо вони знали, що деякі підприємці виїхали з міста на українську територію, то автоматично робили майно цих підприємств своїм. Однак, навіть якщо ви погоджувалися заплатити 20%, це не означало, що у вас не буде проблем у майбутньому, тому що чеченці могли прийти до підприємця і вимагати свою частку додатково. Близько 80% місцевих підприємців призупинили свою діяльність, оскільки дотримуватися російських правил було непросто, а на підконтрольних Україні територіях їх могли звинуватити

162 Випадки викрадення державних службовців див. у підрозділі «Свавільне позбавлення волі цивільних осіб та примусові зникнення»

163 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.046, п. 1

164 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.009, п. 9

165 Четверта Женевська конвенція, ст. 54(2).

166 Четверта Женевська конвенція, ст. 147, див. Звичаєве МГП, норма 99; Статут МКС, ст. 8(2)(a)(vii). Більш детальний аналіз див. у Додатку. Більш детальний аналіз див. у підрозділі «Свавільне позбавлення волі цивільних осіб та примусові зникнення».

167 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.044, п. 11.

168 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.046, п. 11.

у колабораціонізмі. Як наслідок, з магазинів зникли продукти харчування, ліки, не було поставок з України і не було централізованого постачання продуктів з Російської Федерації».169

79. Місцеві адміністративні приміщення та склади гуманітарної допомоги також зазнали мародерства, що створило додаткові проблеми для місцевого населення з доступом до товарів першої необхідності та основних продуктів харчування. За словами одного очевидця, який надав свідчення БДПЛ: «Хоча деяка гуманітарна допомога була доставлена [до Мелітополя], росіяни привласнили її і видавали за гуманітарну допомогу з Росії».170 Свідок з Енергодару (Запорізька область) повідомив: «Вони зайняли одну за одною більшість адміністративних будівель, будівлю СБУ та мерії. Вони розграбували всю техніку, яку знайшли в цих будівлях, забрали все, що їм сподобалося».171
80. Наприкінці травня і в червні ЗМІ та російська окупаційна влада оголосили, що в Херсоні та Мелітополі видаватимуть російські паспорти.172 Так само у червні російська влада, яка контролює Херсон, оголосила, що всі діти, народжені після 24 лютого в Херсонській області, автоматично отримають громадянство Російської Федерації. Важливо підкреслити, що відповідно до МГП, окупація територій не тягне за собою передачу суверенітету окупаційній державі, і вважається перехідним і тимчасовим режимом. Окупаційна держава повинна зберігати, наскільки це можливо, статус-кво ante на окупованій території, що означає, що вона повинна утримуватися від незворотних змін, включаючи територіальні та демографічні зміни, на таких територіях.173 Окупаційна держава несе відповідальність за забезпечення громадського порядку і безпеки та дотримання місцевих законів в інтересах населення, яке перебуває під окупацією. Зокрема, суворо забороняється будь-яка форма мародерства,174 а також привласнення або конфіскація приватної власності175 та гуманітарної допомоги.176

169 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.010, п. 13.

170 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.010, п. 14; див. також [Зрадниця, яку росіяни поставили в Мелітополі, привласнила українську гуманітарну допомогу](#), Українська правда, 25 березня 2022 р.

171 Опитування свідків БДПЛ UKR.WS.009, п. 8.

172 [Росія роздає паспорти в окупованих містах України](#), BBC News, 11 червня 2022 р.

173 Більш детальний аналіз див. у Додатку.

174 [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 33(2); Мародерство є воєнним злочином відповідно до [Статуту МКС](#), ст. 8(2)(b)(xvi).

175 [Гаазьке положення](#), ст. 46 забороняє конфіскацію приватної власності, крім випадків, перелічених у ст. 53; див. також ст.ст. 48-49 і 51; [Звичаєве МГП](#), норма 51.

176 [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 60.

Зловживання щодо цивільного населення на територіях під російською окупацією

Позасудові страти

81. Упродовж звітнього періоду надходили переконливі повідомлення про позасудові страти цивільних осіб і представників місцевої влади на територіях, які не перебувають під ефективним контролем української влади.¹⁷⁷ Крім того, з 15 травня УВКПЛ працює над підтвердженням понад 300 повідомлень про позасудові страти цивільних осіб російськими збройними силами, зазначаючи при цьому, що ця цифра може збільшитися в міру появи нових доказів.¹⁷⁸
82. На початку квітня 2022 року, після того, як російські збройні сили відступили з Київської області, ЗМІ та різні правозахисні організації, такі як Human Rights Watch та Amnesty International, виявили численні докази позасудових вбивств цивільних осіб у Київській області,¹⁷⁹ зокрема в Бучі.¹⁸⁰ За даними різних джерел, включно з Офісом Генерального прокурора України, у масових похованнях у регіоні було виявлено понад тисячу тіл.¹⁸¹ За даними Human Rights Watch, у квітні сотні тіл цивільних осіб були зібрані з вулиць Бучі.¹⁸² Крім того, супутникові знімки, надані британською неурядовою організацією, зафіксували зображення понад 800 могил на кладовищі в Херсоні в період з 28 лютого по 15 квітня, а також «серію масових поховань» у лісі Ялівщина під Черніговом.¹⁸³
83. Один чоловік, опитаний БДІПЛ, пригадав випадок, коли він став свідком ймовірного згвалтування і страти чотирьох жінок в Ірпені. Він розповів, що російські солдати привезли тіла чотирьох жінок до свідка та наказали йому (та іншим особам, які перебували поруч) завантажити тіла на вантажівку і підпалити її разом з тілами. Він зазначив, що тіла чотирьох жінок виглядали так, ніби вони були застрелені в голову.¹⁸⁴

177 Опитування свідків БДІПЛ, UKR.WS.027; UKR.WS.040. UKR.WS.045; див. також [Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року](#), УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 року, п. 80; [Руйнування та втрати в Бучі, Україна](#), Human Rights Watch, 30 березня 2022 р.

178 [Ситуація з правами людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації: 24 лютого – 15 травня 2022 року](#), УВКПЛ ООН, 29 червня 2022 року, п. 80.

179 [Україна: Російські війська мають постати перед судом за воєнні злочини в Київській області](#), Amnesty International, травень 2022 р.

180 [Україна: Слід смерті російських військ у Бучі](#), Human Rights Watch, 21 квітня 2022 р.; [Україна: нові докази російських воєнних злочинів у Бучі та інших містах – новий звіт](#), Amnesty International UK, 6 травня 2022 р.

181 [Україна: Дитячий табір, який став місцем страти](#), BBC News, 16 травня 2022 р.

182 [Україна: Слід смерті російських військ у Бучі](#), Human Rights Watch, 21 квітня 2022 р.

183 «Більше контексту про ці могили можна побачити нижче від @Nrg8000, який раніше цього місяця виявив, що на цьому місці було вирито понад 800 нових могил», @Cen4infoRes, допис у Twitter, 15 квітня 2022 р.

184 Опитування свідка БДІПЛ, UKR.WS.040, пп. 24-27. Примітка: для отримання додаткової інформації про згвалтування та вбивство жертв див. [Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом](#), де цей інцидент розглядається більш детально.

84. За словами іншого свідка, опитаного БДПЛ, у селі неподалік його місця проживання в Ізюмі дислокувався український підрозділ територіальної оборони. 1 або 2 березня жителі Яремівки попередили свідка, щоб він не виходив з дому, оскільки солдати російської регулярної армії з білими стрічками на руках просуваються вперед і «зачищають села». Згідно з тим, що побачив свідок, вони були добре екіпіровані і не мали жодних знаків розрізнення, окрім білої стрічки. Як повідомляється, вони переслідували українські сили, коли ті відступали. Наступного дня свідок почув, що ці російські солдати вбили вісьмох людей в одному з домогосподарств.¹⁸⁵
85. Також, інший свідок розповідав БДПЛ: *«Я перевіряв своїх домашніх тварин і побачив, як група солдатів оточила один з будинків у селі. Я почув, як вони наказали тим, хто був усередині, вийти. Вийшли двоє чоловіків. Вони були дуже худі і за зовнішнім виглядом були схожі на наркоманів. Вони сказали їм спустити штани, ймовірно, щоб вони не втекли. Я вийшов з будинку та запитав солдатів, що відбувається, але вони накричали на мене і сказали, щоб я повернувся в будинок. Потім підійшли командири і поговорили з тими двома чоловіками, після чого відвели їх на перехрестя вулиць Київської та Лисенка – ми тоді не знали, що з ними сталося потім, але приблизно в цей час ми почули автоматну стрілянину. 26 березня, коли ми вирішили евакуюватися, ми побачили тіла цих двох хлопців, які лежали на перехресті. Пізніше я запитав солдатів, чому вони їх вбили, і отримав відповідь, що вони були мародерами і мали при собі рації, і могли повідомляти про своє місцезнаходження.»*¹⁸⁶
86. Свідоме або навмисне вбивство цивільних осіб суворо заборонено і є серйозним порушенням МГП¹⁸⁷ та воєнним злочином.¹⁸⁸

Свавільне позбавлення волі цивільних осіб та примусові зникнення

87. Протягом звітнього періоду надходили переконливі повідомлення про свавільне позбавлення волі, а також про жорстоке поводження та катування під час утримання під вартою російською владою громадян України на територіях, що перебувають під російською окупацією.
88. Повідомлення про примусові зникнення на окупованих територіях включають викрадення російською владою представників місцевої влади, журналістів, правозахисників і звичайних громадян.

185 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.024, п. 8.

186 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.045, п. 34.

187 Четверта Женевська конвенція, ст. 147; Додатковий протокол I, ст. 75(2)(а); Звичаєве МГП, норма 89. Більш детальну інформацію див. у Додатку.

188 Вбивство визнається воєнним злочином, а якщо воно скоєне в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, – злочином проти людяності відповідно до Статуту МКС; див. Статут МКС, 8(2)(b) та 7(1)(а) відповідно.

89. Що стосується пересічних громадян, то одна зі свідків розповіла спостерігачам БДПЛ, що в Херсоні відбулося кілька викрадень. Вона повідомила, що одного з її друзів викрали, і його доля невідома. Його квартиру обшукали і допитували про прапор, який він отримав багато років тому як сувенір (чорно-червоний прапор Української Повстанської Армії, який є символом українського націоналістичного руху).¹⁸⁹ За словами свідка, *«таких випадків у Херсоні багато. Вони викрадають людей. Їхній спосіб дій наступний: якщо вони хочуть викрасти когось з будинку, вони оточують будинок, а потім засилають когось всередину. Те саме з багатоквартирними будинками. Вони роблять це або пізно ввечері, або рано вранці. Зав'язують очі, одягають наручники. Роблять це і в присутності дітей. Якщо хтось буде чинити опір або заступатися за тебе, то розстрілюють на місці»*.¹⁹⁰ Інша очевидиця повідомила, що її син, який працював підрядником у Боярці Київської області та був колишнім військовослужбовцем, зник безвісти 10 березня 2022 року, і його доля залишається невідомою.¹⁹¹
90. Також є численні повідомлення про викрадення представників місцевої влади. Одним з яскравих прикладів є викрадення мера Мелітополя Івана Федорова 10 березня.¹⁹² Мер був звільнений 16 березня після того, як українська влада обміняла дев'ятьох військовополонених.¹⁹³ Інша свідок повідомила, що чоловік, який жив на її вулиці в Олешках, був викрадений російськими силами. Він був обраним депутатом міської ради.¹⁹⁴
91. Свідки надали БДПЛ тривожні повідомлення про ймовірні катування та інші зловживання під час перебування в полоні, а також про вкрай погані умови тримання під вартою.
92. Один зі свідків, опитаний БДПЛ, повідомив про зловживання, яких він зазнав під час затримання. Він розповів, що його друга-журналіста примусили організувати зустріч у Каховці зі свідком, який також є журналістом. 12 березня, приблизно о 16:50, свідок прибув на місце зустрічі. Там на нього напали російські військовослужбовці і він знепритомнів від завданого удару, його зв'язали і відвезли до будівлі міської ради Нової Каховки.¹⁹⁵ У будівлі мерії свідка допитував чоловік, який представився Валентином Леонтєєвим (справжнє ім'я – Валентин Матушенко). Валентин Матушенко погрожував свідку каліцтвом і смертю та висловлював бажання помститися за його журналістську

189 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.037, п. 35.

190 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.037, п. 36.

191 Опитування було проведено 5 квітня 2022 року.

192 [Російські військові викрали мера Мелітополя](#), УКРІНФОРМ, 11 березня 2022 р.

193 [Викрадений мер Мелітополя: Міський голова Іван Федоров звільнений в обмін на дев'ятьох російських призовників](#), Sky News, 17 березня 2022 р.

194 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.008, п. 15.

195 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.027, шп. 12-17.

діяльність щодо нього. Після цього він катував постраждалого.¹⁹⁶ Свідок зазначає, що Матушенко був старшим, який керував у цій ситуації.¹⁹⁷ Потім свідок повідомив, що його перевезли до будівлі Херсонської обласної державної адміністрації. Там його прикували наручниками до батареї біля вікна. У цьому місці його продовжили допитувати про діяльність, пов'язану з журналістикою та активізмом.¹⁹⁸ Свідок повідомив, що в Херсонській облдержадміністрації, в кімнаті разом з ним перебували і допитувалися ще четверо затриманих чоловіків.¹⁹⁹

93. Той самий опитаний свідок також повідомив, що в ніч на 13 березня 2022 року його доставили до слідчого ізолятора, розташованого в приміщенні Новокаховського відділу поліції на вулиці Теплоенергетиків, 3. Незважаючи на те, що в установі є вісімнадцять камер, свідка помістили в камеру, яка була ізольована від інших. Постраждалий описує, що ніч була холодною, а в камері не було жодних зручностей, окрім туалету.²⁰⁰ У період з 14 по 15 березня співробітники поліції (російські силовики) привезли до слідчого ізолятора більше людей і допитували їх. Свідок згадує двох затриманих з Європи, одного з Іспанії та одного з Нідерландів.²⁰¹
94. 20 березня 2022 року цього свідка та 18-річного хлопця звільнили з-під варті в Херсоні. Опитаний також детально описав причину затримання 18-річного хлопця, яка була пов'язана з тим, що він фотографував російську техніку та військові транспортні засоби.²⁰² Загалом свідка «утримували майже вісім днів – майже без їжі, води, ліків, засобів гігієни та будь-яких засобів для догляду за собою».²⁰³
95. БДІПЛ вважає ці повідомлення глибоко тривожними з точки зору МГП та МППЛ. Позбавлення свободи цивільних осіб під час збройних конфліктів є законним лише тоді, коли воно виправдане *нагальними міркуваннями безпеки* для сторони, яка його здійснює (у цьому випадку сторона конфлікту може поселити цивільних осіб у визначеному місці чи інтернувати), або у випадку затримання в рамках кримінального провадження. Якщо позбавлення волі не відповідає цим підставам і процедурам, воно є незаконним позбавленням волі, що є серйозним порушенням МГП і воєнним злочином.²⁰⁴ Крім того, всі особи, позбавлені волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, повинні мати

196 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.027, пп. 18-22. Примітка: жодних конкретних деталей про методи катувань свідок не згадував.

197 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.021, п. 21.

198 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.027, пп. 22-24, 28-29.

199 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.027, п. 27.

200 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.027, пп. 30-31.

201 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.027, пп. 32-34.

202 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.027, пп. 38-40.

203 Опитування свідка БДІПЛ UKR.WS.027, п. 41.

204 Четверта Женевська конвенція, ст. 147, див. також Звичаєве МГП, норма 99; Статут МКС, ст. 8(2) (a)(vii). Більш детальний аналіз див. у Додатку.

гуманне поводження, їм повинні бути забезпечені належні умови утримання, медична допомога, якої вони потребують, а також судові або процесуальні гарантії, що відповідають їхньому статусу.²⁰⁵ Якщо підтвердиться, що деякі цивільні особи утримувалися в невідомих місцях, це може кваліфікуватися примусовим зникненням, що заборонене звичаєвим МГП.²⁰⁶

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

96. Через кілька тижнів після вторгнення Російської Федерації в Україну почали надходити десятки повідомлень про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК), скоєне російськими збройними силами, особливо з районів, що перебували під російською окупацією. Більшість випадків сексуального насильства було зафіксовано в передмісті Києва після того, як українські війська відновили контроль над Київською областю у квітні 2022 року.
97. З 8 по 29 березня в Богданівці було зафіксовано три вбивства цивільних осіб та два випадки сексуального насильства,²⁰⁷ що стали одними з перших повідомлень про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні.
98. Під час своєї роботи в Київській області спостерігачі БДІПЛ зібрали свідчення чоловіка, який став свідком ймовірного зґвалтування в Ірпені:
99. *«Вони [російські солдати] забрали всіх жінок з групи до підвалу в багатоповерховому житловому будинку неподалік. Коли ми завантажували вантажівку, ми чули плач, крики та різні звуки, що доносилися з підвалу, куди забрали жінок. Ми припустили, що жінок зґвалтували. Думаю, вони перебували там близько двох годин. З приблизно тридцяти солдатів, які там були, до підвалу спустилися семеро чи восьмеро. Я не чув, щоб хтось віддавав наказ, але й ніхто не намагався їх зупинити. Навпаки, вони підбадьорювали один одного, для них це був жарт. Вони говорили російською мовою, тож ми їх розуміли. Я не пам'ятаю точних слів, але пам'ятаю, що це означало щось на кшталт «наше вище командування дозволяє нам робити все, що ми хочемо, тільки щоб ви не їхали в Бучу, тому що в Бучі вас ніхто не чекає». Я досі точно не знаю, що це означало, але можу припустити, що вони належали до підрозділу, який мав там штаб-квартиру, але приїжджав до Ірпеня, щоб діяти таким чином. [...]*

205 Четверта Женевська конвенція, ст.ст. 68-78 і 79-141; Звичаєве МГП, норми 90 і 100-102.

206 Звичаєве МГП, норма 98. Більш детальний аналіз див. у Додатку на с. 41.

207 «Я можу робити з тобою все, що захочу»: російські солдати зґвалтували та вбили українських цивільних у селі Богданівка, Meduza, 18 квітня 2022 р.

100. *Російські солдати вбили чотирьох з цих жінок. Вони винесли їхні тіла туди, де були ми. На тілах були синці та кров, і ми побачили, що кожна з них була вбита пострілом у лоб. Всі вони були абсолютно голі, навіть шкарпеток на них не було. На грудях у всіх чотирьох були синці. На попереку були сліди від палиць або прутів, ніби їх били, а також синці та подряпини навколо промежини пахової області. На інших частинах тіла не було жодних синців або слідів. На всіх тілах були однакові сліди. Солдати наказали нам завантажити їх в одну з вантажівок, в якій закінчилося пальне, а потім вони підпалили цю вантажівку разом з чотирма тілами.*
101. *Інші жінки залишилися в підвалі; ми все ще чули крики; припускаю, що на цьому насильство не припинилося. Вони плакали. «Боже мій», – деякі казали: «убийте мене, просто застрельте мене». Я не знаю, що з ними сталося, але я чув від друга мого друга, що пізніше їх [жінок] перевезли до Києва українці, мабуть, для надання медичної допомоги. [...] З того, що ця людина розповіла мені, нібито почувши від цих жінок, жінки, які загинули, були вбиті за те, що вони відмовилися займатися оральним сексом з російським солдатам».²⁰⁸*
102. Як підкреслюється у свідченнях, зібраних БДПЛ, випадки зґвалтування часто супроводжуються побиттям, приниженням і мовою ворожнечі, що також зафіксовано у свідченнях, зібраних іншими організаціями, такими як Human Rights Watch. В одному з таких випадків повідомляється, що жінка, яка переховувалася зі своєю сім'єю у школі в Харківській області, була неодноразово зґвалтована російським солдатом.²⁰⁹ Вона заявила, що солдат бив її і порізав ножом обличчя, шия і волосся. Human Rights Watch проаналізувала дві фотографії, якими поділилася жінка, на яких видно поранення на обличчі.²¹⁰
103. За інформацією Спеціальної представниці Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфлікту Праміли Паттен, станом на 3 червня 2022 року Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні отримала 124 повідомлення про ймовірні сексуальні злочини в контексті конфлікту в Україні. Основними регіонами були Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська, Харківська, Херсонська та Чернігівська області. Паттен повідомила, що 49 зі 124 заяв про сексуальне насильство стосувалися дітей.²¹¹ Однак, дуже ймовірно, що поточні цифри не відображають повної картини СНПК в Україні, оскільки багато

208 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.040, шп. 24-27.

209 *Україна: Безперечні воєнні злочини на підконтрольних Росії територіях*, Human Rights Watch, 3 квітня 2022 р.

210 Там само.

211 *Війна в Україні: жодної амністії для винних у зґвалтуваннях*, Новини ООН, 6 червня 2022 р.

постраждалих можуть утримуватися від повідомлень через травму і страх стигматизації.

104. Станом на кінець червня 2022 року українські правоохоронці розпочали 20 розслідувань ймовірних випадків сексуального насильства, скоєних російськими військовими.²¹² Судові процеси у справах про СНПК в Україні розпочалися 23 червня, коли в Україні відбулося попереднє слухання у справі російського солдата Михайла Романова, якого звинувачують у зґвалтуванні в Богданівці.²¹³ Оскільки Романов не перебуває під вартою, його судять заочно. Засідання проходить у закритому режимі на прохання потерпілої. Як повідомляється, за подібними звинуваченнями були встановлені ще двоє підозрюваних.²¹⁴
105. Зґвалтування та інші форми сексуального насильства, вчинені в умовах збройного конфлікту, є порушенням МГП і є воєнними злочинами відповідно до Статуту МКС.²¹⁵ Російська Федерація повинна дотримуватися заборони сексуального насильства з боку своїх збройних сил і зобов'язана притягнути до відповідальності ймовірних виконавців таких жахливих злочинів.

Придушення мирного протесту

106. На початку звітного періоду на територіях, непідконтрольних українській владі, відбулося багато мітингів і демонстрацій на знак протесту проти російського військового нападу. Спочатку у деяких містах можна було проводити ці зібрання без втручання російської влади. Один зі свідків заявив, що «спочатку в Мелітополі не було російського військового штабу, тому місцеві жителі могли організувати мирні мітинги. Російські військові нічого не могли зробити (...) Військового штабу не було близько тижня або двох, і в цей період можна було організувати мирні мітинги (...)».²¹⁶
107. Пізніше протести почали жорстко обмежуватися російською владою, як правило, шляхом невинуватого та непропорційного застосування сили проти мирних протестувальників, розгону зібрань, а також затримання та арешту учасників та організаторів зібрань. Вищезгаданий свідок повідомив БДПЛ, що «коли до міста приїхали представники Федеральної служби безпеки (...) місто почало

212 Соня Лукашова, [Від Facebook до допитів. Чому омбудсмен Денісова втратила посаду](#), Українська правда, 27 червня 2022 р.

213 [Україна розпочала перший суд над російським солдатом, звинуваченим у зґвалтуванні](#), Reuters, 23 червня 2022 року,

214 Соня Лукашова, [Від Facebook до допитів. Чому омбудсмен Денісова втратила посаду](#), Українська правда, 27 червня 2022 р.

215 [Четверта Женевська конвенція](#), ст. ст. 3 і 27; [Додатковий протокол I](#), ст.ст. 75-77; [Звичаєве МГП](#), норма 93. Див. також [Статут МКС](#), ст. 8(2)(b)(xxii).

216 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.010, п. 8.

змінюватися. Коли вони з'явилися, люди почали зникати, деяких людей викрадали. Викрали мера. Він, напевно, найвідоміша людина, яку викрали. Але викрадали також організаторів мітингів, колишніх військових, деяких активістів НУО. Були випадки, коли викрадали протестантських священиків».217

108. Кілька свідків, опитаних БДПЛ, також згадували про застосування російською владою світлошумових і світлових гранат під час зібрань. За словами одного зі свідків, у Каховці «місцеві жителі організували мітинги, і спочатку людей розганяли без застосування зброї, але пізніше росіяни почали використовувати світлошумові гранати для розгону мітингів. Ці гранати вибухали, і люди отримували поранення від осколків. Було шестеро поранених».218
109. Інший свідок розповів БДПЛ, що матерями був організований мирний мітинг в пам'ять про українських дітей, які загинули в Енергодарі під час цієї війни.219 «Вони попросили у російських окупантів дозволу на проведення цієї акції. Це були мами з дітьми у візочках і немовлятами. Спочатку вони просили півгодини, але їм дали п'ятнадцять хвилин. Матері принесли речі, іграшки, заспівали гімн України, а після того, як п'ятнадцять хвилин закінчилися і люди почали розходитися, росіяни застосували світлошумові гранати і почали стріляти в повітря. Це були просто люди з дітьми та сумками. Троє людей були поранені. Я був у місті, коли це сталося, я бачив дим».220 Свідок, яка була присутня на мітингах на підтримку України в Херсоні, також повідомила, що російські військові «використовували гумові кулі і стріляли у повітря». Вони також використовували світлові гранати, які, за її словами, кидали в натовп.221
110. Також інший свідок повідомив, що один з його друзів розповів йому, що на 23-й день протестів у Херсоні його друг, який був фотографом («потерпілий»), намагався сфотографувати російських солдатів. В результаті кілька російських солдатів схопили потерпілого і зв'язали йому руки і ноги, а потім побили. Свідок також повідомив, що російські солдати наділи на голову потерпілого капюшон і відвели його до невідомої будівлі. Там російські солдати поставили потерпілого на коліна, забрали його речі і продовжили бити. Солдати знайшли в його гаманці кілька доларів США і звинуватили його в отриманні грошей

217 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.010, п. 8.

218 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.005, п. 17.

219 Свідок не вказує точного часу/дати проведення цього мітингу. Однак одне з відео, яким поділився свідок, може вказувати на те, що він відбувся на початку квітня (2 квітня 2022 року), оскільки це ж відео прикріплене до твіту від 2 квітня, в якому стверджується, що протест в Енергодарі був зустрінутий з насильством, [допис](#) у Twitter; у [повідомленні](#) у Telegram, схоже, стверджується, що протест справді відбувся 2 квітня.

220 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.009, п. 11.

221 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.023, п. 21.

за участь у мітингах та погрожували йому каліцтвом. Після цього його відвезли в інше невідоме місце, все ще в капюшоні, і наказали порухувати до ста. Вони залишили його в цьому невідомому місці. Потерпілий вважав, що його збираються стратити. Свідок бачив потерпілого наступного дня та помітив сліди жорстокого поводження з ним.²²²

111. За спостереженнями БДППЛ і зібраними свідченнями, через кілька тижнів після початку війни більшість протестів і мітингів на окупованих Росією територіях припинилися внаслідок жорстоких репресій російської влади і розгону будь-яких зібрань. Ці повідомлення викликають занепокоєння як з точки зору МГП, так і з точки зору МППЛ. МППЛ продовжує застосовуватися в ситуаціях збройного конфлікту, в тому числі на окупованих територіях, отже, право на мирний протест має бути гарантоване.²²³ Окупаційна держава зобов'язана підтримувати правопорядок на окупованих територіях²²⁴ і, стикаючись з мирними протестами, повинна поважати норми МППЛ, що застосовуються до правоохоронних операцій. Таким чином, вона повинна утримуватися від втручання у здійснення права на мирний протест, зокрема, від застосування надмірної сили для розгону мітингів.²²⁵ У ситуаціях, коли ефективний контроль над територією переходить з рук в руки, а населення сприймає військовослужбовців як ворожу силу, ситуація стає ще більш небезпечною. Свідченням цього є випадки невинуватого та непропорційного застосування сили окупаційною владою, що призводить до поранень, а також насильство навколо зібрань в Україні.

Г. ЗЛОВЖИВАННЯ НА ПІДКОНТРОЛЬНИХ УКРАЇНІ ТЕРИТОРІЯХ

112. Надходять повідомлення про ймовірні порушення на території, підконтрольній Уряду України, щодо поводження з особами, підозрюваними у мародерстві.

Поводження з особами, підозрюваними у мародерстві

113. Зафіксовані також зловживання щодо цивільних осіб, які, як стверджується, брали участь у мародерстві на території, підконтрольній Уряду України, або на території, контроль над якою нещодавно відновили українські війська.

222 Опитування свідка БДППЛ UKR.WS.001, п. 34.

223 Право на свободу зібрань гарантується статтею 21 МПППП, статтею 11 ЄКПЛ.

224 Гаазьке положення, ст. 43.

225 Більш детальний аналіз див. у Звіті Московського механізму, 13 квітня 2022 року, с. 65-66.

114. В одному випадку свідок, опитаний спостерігачами БДПЛ, зазначив, що озброєні мародери були присутні в місті Ірпінь Бучанського району Київської області до 26 березня 2022 року, коли після відступу російських військ і прибуття українських сил утворився короткий вакуум влади.²²⁶
115. Аналогічним чином, на зображеннях і відео, які поширювалися в соціальних мережах, було видно, як цивільні особи та невідомі озброєні чоловіки застосовували власну форму покарання до осіб, яких нібито спіймали на мародерстві, включаючи прив'язування їх до ліхтарних стовпів або дерев і публічне побиття²²⁷.
116. Після повідомлень про мародерство і подальші «громадянські арешти» деякі державні органи України публічно підтримали такі дії.²²⁸ У деяких випадках заяви, зроблені державними службовцями, містили погрози насильства. Так, Сергій Сухомлин, мер Житомира, заявив про це у своєму дописі у Facebook:
117. «У районі Крошні затримали декілька людей, які намагалися залізти в магазин. Я всіх попереджаю: поліція, Нацгвардія, загони тероборони отримали наказ не затримувати – можна стріляти на місці. Мародерства у місті не буде. Всі отримали наказ стріляти на місці».²²⁹
118. Такі заклики з боку державних службовців та правоохоронних органів до насильства проти ймовірних мародерів викликають занепокоєння. Підозрюваним у мародерстві має бути забезпечено право на справедливий судовий розгляд і гуманне поводження з ними з повною повагою до їхніх прав людини.

Д. СТАНОВИЩЕ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

119. З початком військового нападу Російської Федерації на Україну виникли занепокоєння щодо ймовірних порушень обома воюючими сторонами прав і захисту, гарантованих військовополоненим Третьюю Женевською конвенцією.²³⁰

226 Опитування свідка БДПЛ UKR.WS.045, шп. 32-33.

227 Kyiv Politics, [повідомлення](#) у Telegram від 6 березня 2022 року; Kyiv Politics, [повідомлення](#) у Telegram від 12 березня 2022 року; Україна: Людей, звинувачених у мародерстві, прив'язують до стовпів, роздягають та б'ють, веб-сайт France 24, 1 квітня 2022 р.; Спротив, лихо і мародерство в передмісті Києва, див. також Pravda Gerashchenko, [повідомлення](#) у Telegram від 18 квітня 2022 року.

228 «Не вважаю це диким». Радник глави МВС розповів, як ставиться до народної розправи над мародерами, Страна Сегодня, 21 березня 2022 р.; Олексій Білошицький, [допис](#) у Facebook від 1 березня 2022 року; Україна: Людей, звинувачених у мародерстві, прив'язують до стовпів, роздягають та б'ють, France 24, 1 квітня 2022 р., першоджерело: Олександр Мамай, [допис](#) у Facebook від 2 березня 2022 року.

229 У мародерів будуть одразу стріляти – мер Житомира, Українська правда, 27 лютого 2022 р., першоджерело: Сергій Сухомлин, [допис](#) у Facebook від 27 лютого 2022 року.

230 Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року ([Третя Женевська конвенція](#)).

120. Згідно зі свідченнями, наданими колишніми військовополоненими ЗМІ, численні порушення відбуваються як в Україні, так і в Російській Федерації. Ці порушення включають повідомлення про погані умови утримання військовополонених, які стикаються з відсутністю доступу до їжі, води та санітарії, одягу та медичної допомоги.²³¹ Крім того, військовополонені з обох сторін часто повідомляють про катування, побиття²³² та інші зловживання.²³³ Деякі форми принижень, такі як примушування захоплених військовополонених співати гімн держави, що їх утримує, були зафіксовані як з боку Російської Федерації,²³⁴ так і з боку України.²³⁵ Вбивства українських військовополонених також були зафіксовані у нібито зізнанні одного з командирів так званої «Донецької народної республіки».²³⁶ У соціальних мережах також поширювалося відео, на якому нібито зафіксовано вбивство російського військовополоненого в передмісті Києва, і за умови підтвердження його достовірності воно може бути використане для притягнення до відповідальності за такий тяжкий злочин.²³⁷
121. З перших тижнів вторгнення відеозаписи захоплених російських військовополонених почали поширюватися в соціальних мережах, викликаючи занепокоєння через те, що військовополонених піддавали цікавості публіки і через готовність використовувати їх у пропагандистських цілях. На українському Telegram-каналі «Шукай своїх» регулярно з'являлися відеоролики, в яких на камеру допитували російських військовополонених, які просили вибачення в українського народу, прославляли Збройні Сили України та очорнювали власних командирів. Військовополонених також просили поділитися своїми особистими даними, такими як імена, домашні адреси, імена батьків і командирів. Запис розмов з членами сім'ї та заклики до матерів і членів сім'ї протестувати проти режиму були ще одним тривожним аспектом відеозаписів допитів. Окрім відеозаписів допитів, російських військовополонених змушували брати участь у прес-конференціях, де їх просили розповісти про свої дії під час військового вторгнення.²³⁸ Такі відеозаписи та практика викликають серйозне занепокоєння з точки зору МГП. Згідно із Третьою Женевською конвенцією, військовополонені

231 Дар'я Маркіна, [Два українські вертолітники, утримувані Росією як військовополонені, розповідають про свій час у полоні](#), CNN.com, 15 червня 2022 р.

232 Стюарт Белл, [Український військовополонений звинувачує Росію у тортурах](#), globalnews.ca, 22 червня 2022 р.

233 Пьотр Зауер, [«Ти здригаєшся від найменшого звуку»: Російський солдат розповідає про життя в полоні](#), The Guardian, 26 травня 2022 року.

234 Стюарт Белл, [Український військовополонений звинувачує Росію у тортурах](#), globalnews.ca, 22 червня 2022 р.

235 [Російських полонених змусили співати гімн України | Ukraine War 2022](#), YouTube-канал «Ukraine War Channel», 26 березня 2022 року.

236 Олег Сухов, [Зізнання російського бойовика у вбивстві полонених може стати доказом воєнних злочинів \(АУДІО\)](#), Kyiv Post, 6 квітня 2022 р.

237 [З'явилося відео, яке покаже вбивство полоненого російського солдата](#), BBC News, 7 квітня 2022 р/

238 [Україна: занепокоєння через появу військовополонених на прес-конференціях](#), Amnesty International, 7 березня 2022 р.

повинні завжди мати гуманне поводження і бути захищеними від актів насилля, залякування, образ і цікавості публіки.²³⁹ Крім того, до військовополонених не можуть застосовуватися фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати або піддавати будь-якому неприємному чи невігідному поводженню.²⁴⁰

122. Після критики з боку експертів з МГП та правозахисних організацій²⁴¹ деякі відео були видалені, а нові почали публікуватися на особистому YouTube-каналі блогера Володимира Золкіна.²⁴² Хоча ці відео містили відмову від відповідальності, що включає згоду солдатів на участь у відео відповідно до цивільних кодексів Російської Федерації та України, це не звільняє українську владу від зобов'язання утримуватися від піддавання військовополонених цікавості публіки та інших зловживань.
123. Аналогічні порушення були допущені російською владою, оскільки подібні відеоролики з українськими військовополоненими почали з'являтися на російських федеральних каналах. Військовополонені дають інтерв'ю, описують дії та воєнні злочини, скоєні Збройними Силами України, характеризують їх як «нацистів» і хвалять умови утримання, які забезпечує російська влада. Крім того, російські державні та підконтрольні державі медіа поширювали відеозаписи з військовополоненими, на яких їх змушують роздягатися на камеру²⁴³ та демонструвати свої татуювання.²⁴⁴
124. З травня 2022 року Україна та Російська Федерація, а також *де-факто* влада так званих «Луганської народної республіки» та «Донецької народної республіки», що перебувають під загальним контролем Російської Федерації,²⁴⁵ проводять судові процеси над захопленими військовополоненими за нібито воєнні злочини. Станом на 30 червня Україна оголосила вирок трьом російським військовополоненим.²⁴⁶

239 Третя Женевська конвенція, ст.ст. 13 і 17. Більш детальний аналіз *див.* у Додатку.

240 Третя Женевська конвенція, ст. 17.

241 Україна: Поважайте права військовополонених, Human Rights Watch, 16 березня 2022; *див.* також Аарон Блейк, Чому вам слід двічі подумати, перш ніж ділитися цим вірусним відео з очевидним російським військовополоненим, The Washington Post, 7 березня 2022 р.

242 YouTube-канал «Volodymyr Zolkin».

243 Леонід Рагозін, Чи досягає Путін своїх цілей в Україні?, Aljazeera.com, 24 травня 2022 р.

244 «Ми що, за нацистів?»: Татуювання полонених солдатів «Азова» викликали шок на Заході, Комсомольская Правда, 21 травня 2022 р.

245 БДПЛ вважає, що, здійснюючи загальний контроль над такими суб'єктами, Російська Федерація несе відповідальність за їхню поведінку відповідно до норм МГП, у тому числі щодо переслідування військовополонених.

246 Для того, щоб Україна могла ефективніше здійснювати такі провадження, президент Зеленський має підписати закон № 2689, ухвалений парламентом у травні 2021 року і спрямований на гармонізацію Кримінального кодексу України з міжнародним кримінальним правом та міжнародним гуманітарним правом, що забезпечить належну правову базу для переслідування злочинів, пов'язаних із порушенням норм МГП.

Як повідомляється, двоє військовополонених були засуджені до 11 з половиною років ув'язнення за обстріл навчального закладу в Харківській області,²⁴⁷ а ще один військовополонений був засуджений до довічного ув'язнення за вбивство цивільної особи в Сумській області.²⁴⁸ Тим часом тривають судові переслідування за сексуальні злочини.²⁴⁹ Хоча військовополонені не можуть бути покарані або переслідувані за сам факт участі в бойових діях, вони можуть бути притягнуті до відповідальності за воєнні злочини, скоєні під час бойових дій. У таких випадках військовополоненим повинні бути надані права на справедливий судовий розгляд, включаючи право на розгляд справи незалежним і неупередженим судом.²⁵⁰

125. 9 червня Верховний суд самопроголошеної «Донецької народної республіки», що перебуває під загальним контролем Російської Федерації, засудив до смертної кари двох британців, Ейдена Асліна та Шона Піннера, а також громадянина Марокко Брахіма Саадуну²⁵¹ за звинуваченням у «найманстві», а також за іншими звинуваченнями, пов'язаними з участю у бойових діях проти так званої «Донецької народної республіки». Хоча участь у бойових діях може визначатися сторонами конфлікту як кримінальний злочин, комбатанти на боці ворога мають право на статус військовополонених і не повинні переслідуватися за активну участь у бойових діях.²⁵² Крім того, сім'ї засуджених, а також українські офіційні особи повідомили, що ці троє солдатів були інтегровані до складу Збройних Сил України задовго до російського військового нападу на Україну²⁵³ і що Піннер та Аслін мають українське громадянство.²⁵⁴ Це означає, що троє солдатів не були найманцями²⁵⁵ і повинні були розглядатися як члени Збройних Сил України та, відповідно, отримати статус військовополонених.

247 Валері Гопкінс, [2 російських солдатів засуджені в українських судах за воєнні злочини](#), The New York Times, 31 травня 2022 р.

248 Шон Вокер, [Український суд засудив російського солдата до довічного ув'язнення за вбивство цивільного](#), The Guardian, 23 травня 2022 ,

249 Див. справу російського солдата, якого заочно судять за звинуваченням у зґвалтуванні, п.104 цього звіту.

250 Третя Женевська конвенція, ст. 84.

251 [Захоплені британці та марокканець засуджені до смертної кари – російське інформгентство](#), BBC News, 10 червня 2022 р.

252 Крім того, згідно із [Третьою Женевською конвенцією](#), будь-яка особа, яка бере безпосередню участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається військовополоненою. [Третя Женевська конвенція](#) передбачає, що у разі виникнення сумнівів щодо того, чи має хтось право на статус військовополоненого, ця особа перебуває під захистом Конвенції доти, доки такий статус не буде визначений компетентним трибуналом ([Третя Женевська конвенція](#), ст. 5). У цьому випадку, якщо влада так званої «Донецької народної республіки» мала сумніви щодо статусу британських і марокканських солдатів, перш ніж переслідувати їх як найманців, вона повинна була виходити з презумпції їхнього статусу військовополонених і дочекатися його визначення компетентним судом.

253 Джош Галлідей, [Захоплені британці виступили на російському телебаченні з проханням до Бориса Джонсона допомогти їх звільнити](#), The Guardian, 18 квітня 2022 р.

254 [Марокканець, засуджений до смертної кари в Донецьку, має українське громадянство і не є найманцем, каже батько](#), Reuters, 13 червня 2022 р.

255 Визначення поняття «найманець» згідно з МГП див: [Додатковий протокол I](#), ст. 47; [Звичаєве МГП](#), норма 108.

126. Особливе занепокоєння викликає невизначеність долі військовополонених, захоплених на металургійному комбінаті «Азовсталь» у Маріуполі. Хоча офіційна кількість військовополонених, захоплених на металургійному комбінаті, залишається невідомою, а цифри, які повідомляються двома сторонами конфлікту, варіюються від 1 700²⁵⁶ до 2 439.²⁵⁷ Попри наполягання деяких російських посадовців на тому, що затримані українські колишні бійці мають постати перед судом, а не підлягати обміну,²⁵⁸ 95 в'язнів «Азовсталі», як повідомляється, були обміняні у червні 2022 року.²⁵⁹ Доля решти бійців «Азовсталі» продовжує викликати занепокоєння, оскільки Міністерство юстиції Росії звернулося до Верховного суду з проханням визнати полк «Азов» «терористичною організацією»,²⁶⁰ що можна розцінювати як спробу ухилитися від зобов'язань, передбачених Третьою Женевською конвенцією, незаконно позбавивши в'язнів «Азовсталі» статусу військовополонених і захисту.

256 Еммануель Гриншпан, [Війна в Україні: Захоплені в полон бійці «Азовсталі» стикаються з невизначеним майбутнім](#), Le Monde, 2 червня 2022 р.

257 [Пушилін: всі полонені з «Азовсталі» утримуються в ДНР](#), Коммерсантъ, 23 травня 2022 р.

258 Леонід Цветаєв, [Беззастережна капітуляція. Військові з «Азовсталі» не висували жодних вимог](#), Газета.ru, 17 травня 2022 р.

259 П'єтр Зауер, [Україна оголосила про найбільший обмін військовополоненими з часу вторгнення Росії](#), The Guardian, 29 червня 2022 р.

260 [Російський прокурор просить суд визнати український полк «Азов» «терористичною організацією»](#), повідомляє Інтерфакс, Reuters, 17 травня 2022 р.

Тимчасові рекомендації

VI

БДПЛ закликає Російську Федерацію та Україну як сторони конфлікту:

- Поважати та забезпечувати дотримання МГП та МППЛ на підконтрольних їм територіях;
- Завжди розрізняти цивільне населення і комбатантів, а також цивільні об'єкти та військові об'єкти, спрямовуючи атаки лише на військові об'єкти;
- Вживати всіх можливих запобіжних заходів, щоб уникнути і в будь-якому випадку звести до мінімуму випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і пошкодження цивільних об'єктів;
- Утримуватися від використання зброї, яка за своєю конструкцією або застосуванням може спричинити надмірні ушкодження або непотрібні страждання;
- Утримуватися від використання зброї вибухової дії з широкою площею ураження, в тому числі касетних боеприпасів, у густонаселених районах;
- Підписати та ратифікувати Конвенцію про касетні боеприпаси (2008);
- Розкрити місцезнаходження та статус усіх цивільних осіб протилежної сторони, які перебувають під їхнім контролем, включаючи будь-які розслідування, що проводяться проти них, і звільнити всіх, чие утримання під вартою є незаконним;
- Забезпечити, щоб з усіма військовополоненими та будь-яким іншим утримуваним персоналом (наприклад, медичним) поводилися з повною повагою відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (Третя Женевська конвенція);
- Утриматися від переслідування захоплених у полон комбатантів лише за сам факт їхньої безпосередньої участі у бойових діях;
- Поважати свій обов'язок розслідувати і переслідувати згідно з МГП ймовірні серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року і законів війни;
- Надавати міжнародним слідчим, у тому числі слідчим Міжнародного кримінального суду, безперешкодний доступ до території, яка перебуває під їхнім ефективним контролем, з метою посилення відповідальності за ймовірні міжнародні злочини;

- Ратифікувати Римський статут і офіційно стати членами Міжнародного кримінального суду;
- Забезпечити безпеку та ефективність узгоджених гуманітарних коридорів як для евакуації, так і для доставки допомоги;
- Забезпечити свободу пересування та повернення цивільних осіб, які евакуюються або іншим чином рятуються від насильства.

БДПЛ закликає Російську Федерацію:

- Утримуватися від нападів невідбиркового характеру проти цивільного населення та цивільних об'єктів;
- Поважати основні принципи права окупації та утримуватися від внесення незворотних змін до статусу українських територій, що перебувають під військовою окупацією;
- Негайно припинити депортацію цивільного населення з окупованих територій на територію Російської Федерації з територій так званих «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки»;
- Припинити піддавати цивільних осіб з окупованих територій позасудовим стратам, катуванням та іншим формам жорстокого поводження під час утримання під вартою;
- Негайно припинити викрадення, свавільні затримання та примусові зникнення цивільних осіб на окупованих територіях;
- Скасувати процедуру «фільтрації» цивільних осіб, яка здійснюється Російською Федерацією та силами так званих «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» з порушенням їхнього права на свободу пересування та права на недоторканність приватного життя;
- Забезпечити, щоб смертна кара не присуджувалася і не виконувалася нікому, хто перебуває під її контролем, або в ув'язненні на територіях, що перебувають під її повним контролем.

БДПЛ закликає Україну :

- Розпочати розслідування у випадках ймовірних позасудових покарань, у тому числі щодо осіб, підозрюваних у мародерстві;

- Забезпечити постійне дотримання узгоджених на міжнародному рівні стандартів неупередженості, незалежності та ретельності кримінального судочинства;
- Підписати закон №2689, ухвалений парламентом у травні 2021 року та покликаний гармонізувати Кримінальний кодекс України з міжнародним кримінальним правом та міжнародним гуманітарним правом, що дозволить українській владі ефективно розслідувати та переслідувати за порушення МГП, вчинені на її території.

Додаток

відповідні норми міжнародного гуманітарного права (МГП), що застосовуються до міжнародного збройного конфлікту в Україні

Як Російська Федерація, так і Україна пов'язані договірними та звичаєвими нормами МГП,²⁶¹ що застосовуються під час міжнародних збройних конфліктів, зокрема Гаазьким положенням 1907 року,²⁶² чотирма Женевськими конвенціями 1949 року²⁶³ та Додатковим протоколом I до них 1977 року.²⁶⁴ Як Україна, так і Російська Федерація є сторонами кількох основних договорів у сфері прав людини. У ситуації збройного конфлікту, за винятком законних відступів, передбачених деякими договорами з прав людини, держави залишаються пов'язаними своїми зобов'язаннями за міжнародними договорами з прав людини.

Методи та засоби ведення війни

Націлювання

- При здійсненні нападу сторони конфлікту повинні завжди розрізняти цивільне населення²⁶⁵ і комбатантів,²⁶⁶ а також цивільні об'єкти і військові об'єкти (**принцип розрізнення**).²⁶⁷ Напади можуть спрямовуватися виключно проти комбатантів і на військові об'єкти. МГП суворо забороняє напади невибіркового характеру.²⁶⁸ До них відносяться, наприклад, напади, які не спрямовані на конкретний військовий об'єкт, а отже, спрямовані проти цивільних осіб або цивільних об'єктів;²⁶⁹ або напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення військових дій, які за своєю суттю є невибілковими. Крім того, МГП передбачає, що при проведенні військових операцій необхідно постійно дбати про те, щоб оберігати цивільне населення та цивільні об'єкти. Це означає, що всі сторони конфлікту повинні вживати всіх можливих запобіжних заходів, щоб уникнути і в усякому випадку звести до мінімуму випадкові

261 База даних звичаєвого МГП містить 161 норму звичаєвого МГП, визначених дослідженням МКЧХ 2005 року про звичаєве МГП, а також повну збірку практик за результатами цього дослідження. Див. також Жан-Марі Генкертс і Луїза Досвальд-Бек, Звичаєве міжнародне гуманітарне право – Том 1: Норми (СУР 2005) (Звичаєве МГП).

262 IV Гаазька конвенція 1907 року про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Гаазьке положення).

263 Перша Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (Перша Женевська конвенція); Друга Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (Друга Женевська конвенція); Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (Третя Женевська конвенція); Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (Четверта Женевська конвенція).

264 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), 8 червня 1977 року (Додатковий протокол I).

265 Додатковий протокол I, ст. 50; Звичаєве МГП, норма 5.

266 Додатковий протокол I, ст. 43(2); Звичаєве МГП, норми 3 і 4.

267 Додатковий протокол I, ст. 48; Звичаєве МГП, норми 1 і 7. Визначення цивільних об'єктів і військових об'єктів див. у Додатковий протокол I, ст.ст. 52(1) і 52(2); Звичаєве МГП, норми 9 і 8.

268 Додатковий протокол I, ст. 51(4); Звичаєве МГП, норма 11.

269 Додатковий протокол I, ст. 51(4)(а); Звичаєве МГП, норма 12.

втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і пошкодження цивільних об'єктів (**принцип вжиття запобіжних заходів під час нападу**).²⁷⁰ Для сторони конфлікту, яка планує напад, такі запобіжні заходи включають вибір засобів і методів нападу, які з більшою ймовірністю дозволять уникнути або звести до мінімуму випадкову шкоду цивільним особам або цивільним об'єктам,²⁷¹ а також ефективно завчасне попередження цивільного населення перед початком нападу.²⁷² Воюючі сторони також повинні вживати запобіжних заходів для захисту підконтрольного їм населення від наслідків нападу, наприклад, уникати розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах або поблизу них.²⁷³

- Сторони конфлікту також повинні поважати **принцип пропорційності**,²⁷⁴ який забороняє напади на воєнні об'єкти, які, як можна очікувати, можуть спричинити випадкові втрати серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, пошкодження цивільних об'єктів або їх поєднання, що буде надмірним порівняно з конкретною і безпосередньою воєнною перевагою, яку очікують отримати. Враховуючи, що прямі напади на цивільне населення та цивільні об'єкти вже заборонені, оцінка пропорційності є актуальною лише тоді, коли напади спрямовані проти законних воєнних цілей. Недотримання принципів розрізнення і пропорційності є серйозним порушенням МГП, яке за Римським статутем Міжнародного кримінального суду (Статут МКС) прирівнюється до воєнних злочинів.²⁷⁵
- **Медичні заклади/підрозділи**²⁷⁶ та їхній персонал користуються особливим захистом відповідно до МГП.²⁷⁷ Якщо вони використовуються у воєнних цілях (наприклад, для зберігання зброї), вони втрачають свій захист і можуть бути об'єктом нападів, але за обмежених обставин і з дотриманням додаткових запобіжних заходів, порівняно з іншими цивільними об'єктами.²⁷⁸ Як зазначено у статті 19 Четвертої Женевської конвенції: «Захист, (...) може бути припинено лише після відповідного попередження, у якому в усіх відповідних випадках установлено обґрунтований строк, і після того, як таке попередження залишилося без уваги».

270 Додатковий протокол I, ст. ст. 57 і 58; Звичаєве МГП, норми 15-21.

271 Додатковий протокол I, ст. 57(2)(а); Звичаєве МГП, норма 17.

272 Додатковий протокол I, ст. 57(2)(с); Звичаєве МГП, норма 20.

273 Додатковий протокол I, ст. 58; Звичаєве МГП, норми 22-24.

274 Додатковий протокол I, ст. 51(4)(b), Звичаєве МГП, норма 14.

275 Статут МКС, ст. 8(2)(b).

276 До них належать як цивільні, так і військові лікарні.

277 Четверта Женевська конвенція, ст. ст. 18 і 20-22; Додатковий протокол I, ст. 12 і 15; Звичаєве МГП, норми 28-29 і 25.

278 Четверта Женевська конвенція, ст. 19; Додатковий протокол I, ст. 13; Звичаєве МГП, норми 25, 28.

- МГП зобов'язує сторони конфлікту поважати медичний персонал, який виконує медичні обов'язки, і захищати його від нападів за будь-яких обставин.²⁷⁹
- **Журналісти та працівники ЗМІ**, які перебувають у професійних відрядженнях в районах збройних конфліктів, вважаються цивільними особами і, як такі, мають право на повагу та захист від нападів, якщо вони не беруть безпосередньої участі у бойових діях.²⁸⁰
- **Школи та інші навчальні заклади**: Відповідно до МГП, школам, як цивільним об'єктам, надається загальний захист від нападів.²⁸¹ Якщо вони використовуються у воєнних цілях (наприклад, як військові казарми), вони можуть втратити такий захист. Навіть у таких випадках напади на школи, які можуть завдати надмірної шкоди цивільним особам або цивільним будівлям, заборонені (принцип пропорційності), і сторони конфлікту повинні вжити всіх можливих заходів, щоб уникнути або, принаймні, звести до мінімуму шкоду цивільним особам під час нападу (принцип вжиття запобіжних заходів). Учні та вчителі вважаються цивільними особами і, як і будь-яка інша цивільна особа, захищені від нападу, якщо вони не беруть безпосередньої участі у бойових діях,²⁸² незалежно від того, чи втратила школа або інший навчальний заклад свій захист від нападу, чи ні.

Методи ведення війни

- МГП прямо забороняє використання «**живих щитів**»,²⁸³ ст. 51(7) Додаткового протоколу I передбачає: «Присутність або пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб не повинні використовуватись для захисту певних пунктів або районів від воєнних дій, зокрема у спробах захистити воєнні об'єкти від нападу або прикрити воєнні дії, сприяти чи перешкодити їм. Сторони, що перебувають у конфлікті, не повинні направляти пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб з метою спробувати захистити воєнні об'єкти від нападу чи прикрити військові операції». Відповідно до Статуту МКС, «використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій» є воєнним злочином у міжнародних збройних конфліктах.²⁸⁴

279 Перша Женевська конвенція, ст. ст. 24-26; Друга Женевська конвенція, ст. 36; Четверта Женевська конвенція, ст. 20; Додатковий протокол I, ст. 15; Звичаєве МГП, норма 25.

280 Додатковий протокол I, ст. 79; Звичаєве МГП, норма 34.

281 Додатковий протокол I, ст. 52(1) і (3); Звичаєве МГП, норми 10, 38 і 40.

282 Додатковий протокол I, ст. 51(2) і (3).

283 Третя Женевська конвенція, ст. 23; Четверта Женевська конвенція, ст. 28; Додатковий протокол I, ст. 51(7); Звичаєве МГП, норма 97.

284 Статут МКС, ст. 8(2)(b)(xxiii).

- **Облоги:** МГП не містить прямої заборони облоги як методу ведення війни. Проте, враховуючи, що така практика передбачає повну ізоляцію оточеної території з метою домогтися капітуляції або знищення супротивника, коли до неї залучено цивільне населення, існує низка заборон МГП, які неминуче стримуватимуть застосування облогової війни.²⁸⁵ У даному контексті найважливішими з них є недопущення голоду серед цивільного населення,²⁸⁶ що може становити військовий злочин відповідно до Статуту МКС,²⁸⁷ а також заборона нападу, знищення, переміщення або приведення в непридатність об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення (такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські угіддя, посіви, худобу, питну воду та іригаційні системи).²⁸⁸

Застосування зброї

- МГП загалом забороняє зброю, яка за своєю конструкцією або застосуванням здатна завдати надмірних ушкоджень або непотрібних страждань.²⁸⁹
- Застосування будь-якої зброї, яка не заборонена міжнародним правом, повинно відповідати основним принципам ведення бойових дій відповідно до МГП:
  - Якщо конкретна зброя сконструйована таким чином, що вона за своєю природою не може бути спрямована на конкретну військову ціль або що її дія не може бути обмежена конкретною ціллю, вона заборонена МГП,²⁹⁰ оскільки її застосування буде становити напад невибіркового характеру.
  - Навіть якщо певна зброя не є невибірковою за своєю природою, обставини, за яких вона застосовується, все одно можуть порушувати заборону нападів невибіркового характеру. Це стосується застосування певних видів зброї вибухової дії з широкою площею ураження в житлових і міських умовах, що, ймовірно, порушує заборону нападів невибіркового характеру і принцип пропорційності нападів.²⁹¹

285 Зокрема, заборона колективних покарань ([Четверта Женевська конвенція](#), ст. 33; [Додатковий протокол I](#), ст. 75; [Звичаєве МГП](#), норма 103) і заборона «живих щитів» ([Третя Женевська конвенція](#), ст. 23; [Четверта Женевська конвенція](#), ст. 28; [Додатковий протокол I](#), ст. 51(7); [Звичаєве МГП](#), норма 97). EJIL:Talk!, G. Gaggioli, *Спільна серія блогів про міжнародне право та збройні конфлікти: Чи заборонені облоги за сучасним МГП?*, 30 січня 2019 р.

286 [Додатковий протокол I](#), ст. 54(1); [Звичаєве МГП](#), норма 53.

287 [Статут МКС](#), ст. 8(2)(b)(xxv).

288 [Додатковий протокол I](#), ст. 54(2); [Звичаєве МГП](#), норма 54.

289 [Додатковий протокол I](#), ст. 35; [Звичаєве МГП](#), норма 70.

290 [Додатковий протокол I](#), ст. 51(4)(b) і (c); [Звичаєве МГП](#), норма 12.

291 [Додатковий протокол I](#), ст. 51(4) і (5); [Звичаєве МГП](#), норми 11, 12, 14.

- Приклади озброєнь, використання яких у поточному конфлікті може становити порушення МГП:
  - Зброя вибухової дії з широкою площею ураження в житлових і міських районах і навколо них, ймовірно, порушує принципи МГП щодо розрізнення, пропорційності і вжиття запобіжних заходів, а отже, є нападом невибіркового характеру.
  - **Касетні боеприпаси:** Касетний боеприпас – це зброя, яка розсіює або вивільняє вибухонебезпечні суббоеприпаси: невеликі некеровані вибухові пристрої або бомби, які вибухають до, під час або після удару. Вони завдають великої шкоди цивільному населенню під час збройних конфліктів, а також після закінчення бойових дій, оскільки частина випущених суббоеприпасів не вибухає за призначенням, забруднюючи великі території смертоносними вибухонебезпечними боеприпасами.

Ані Російська Федерація, ані Україна не є учасниками Конвенції про касетні боеприпаси 2008 року, яка забороняє використання цієї зброї. Проте, як і у випадку з будь-якою іншою зброєю, використання якої не заборонено міжнародним правом, вони повинні дотримуватися основних принципів МГП – розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів.

Норми МГП, що стосуються гуманітарної ситуації, яка впливає на цивільне населення, включаючи ВПО

- Система МГП, що регулює гуманітарний доступ, в основному складається з чотирьох основних етапів:²⁹²
  - Кожна сторона конфлікту несе основну відповідальність за задоволення гуманітарних потреб населення, яке перебуває під її контролем;²⁹³
  - Неупереджені гуманітарні організації мають право пропонувати свої послуги для здійснення гуманітарної діяльності, зокрема, коли потреби населення, яке постраждало від збройного конфлікту, не задовольняються належним чином;²⁹⁴
  - Гуманітарна діяльність, яка має неупереджений характер і відбувається в умовах збройного конфлікту, здійснюється за згодою

292 Питання і відповіді МКЧХ і словник з питань гуманітарного доступу, *Міжнародний огляд Червоного Хреста (2014)*, 96 (893), с. 369-70, вересень 2015 року.

293 Для окупованих територій: *Четверта Женевська конвенція*, ст. 55; *Додатковий протокол I*, ст. 69.

294 *Четверта Женевська конвенція*, ст. ст. 23, 55 і 59; *Додатковий протокол I*, ст.ст. 69-70; *Звичаєве МГП*, норма 55.

зацікавлених сторін.²⁹⁵ Однак, якщо основні потреби населення, яке перебуває під їхнім контролем, не задовольняються, відповідні сторони конфлікту не можуть відмовити у наданні згоди на таку діяльність;²⁹⁶

- Після узгодження неупереджених заходів з гуманітарної допомоги сторони конфлікту, а також усі держави, які не є сторонами збройного конфлікту, повинні дозволити і сприяти швидкому і безперешкодному надходженню допомоги за умови дотримання їхнього права на контроль.²⁹⁷ Лише у випадку нагальної воєнної необхідності пересування гуманітарних вантажів може бути тимчасово обмежене.²⁹⁸
- Гуманітарний персонал та об'єкти, що використовуються для операцій з надання гуманітарної допомоги, повинні завжди користуватися повагою та захистом.²⁹⁹

Позбавлення волі під час збройного конфлікту:

З усіма особами, позбавленими волі з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, необхідно поводитися гуманно, їм мають бути забезпечені належні умови утримання, медична допомога, якої вони потребують, а також судові або процесуальні гарантії, що відповідають їхньому статусу.

Дві основні форми тривалого утримання під вартою в умовах збройних конфліктів (які застосовуються як до військовополонених, так і до цивільних осіб) – це **інтернування**, тобто адміністративне затримання з міркувань безпеки, і **затримання з метою кримінального переслідування**.

- Інтернування – це термін, який використовується в МГП для позначення затримання особи, яка, як вважається, становить серйозну загрозу для безпеки органу, що її затримує, без наміру висунути проти неї кримінальне обвинувачення.
- Затримання з метою кримінального провадження – це позбавлення волі особи, яку підозрюють у вчиненні злочину, що триває до остаточного вироку про визнання її винною або виправдання.

295 Додатковий протокол I, ст. 70(1).

296 Четверта Женевська конвенція, ст. 59; Звичаєве МГП, норма 55.

297 Додатковий протокол I, ст. 71(3); Звичаєве МГП, норма 56.

298 Звичаєве МГП, норма 56.

299 Додатковий протокол I, ст. 71(2); Звичаєве МГП, норми 31 і 32.

Військовополонені

- Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 року містить детальні положення про те, як всі сторони конфлікту повинні поводитися з військовополоненими.
- Військовополонені перебувають у руках ворожої держави, а не окремих осіб чи військових частин, які взяли їх у полон. Незалежно від відповідальності, яку можуть нести окремі особи, держава, що тримає в полоні, відповідає за поводження з військовополоненими.³⁰⁰
- З військовополоненими необхідно завжди поводитися гуманно і захищати їх від актів насилля, залякування, образ і цікавості публіки. Будь-який незаконний акт чи бездіяльність кожної зі сторін конфлікту, які спричиняють смерть або створюють серйозну загрозу здоров'ю військовополоненого, що перебуває під її охороною, забороняються та повинна розглядатися як серйозне порушення МГП.³⁰¹
- Військовополонений під час допиту зобов'язаний повідомити лише своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження та армійський, полковий, особовий чи серійний номер або, якщо цього немає, іншу рівноцінну інформацію. Забороняється застосовувати до військовополонених будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яку іншу форму примусу для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати або вдаватися до будь-якого неприємного чи невігідного поводження щодо них.³⁰²
- Їх інтернування є не формою покарання, а засобом запобігання їх подальшій участі в конфлікті. Вони мають бути звільнені та репатрійовані без зволікань після припинення активних бойових дій.³⁰³
- Військовополонений підпорядковується законам, статутам і наказам, які є чинними у збройних силах держави, що тримає в полоні; остання є виправданою в уживанні юридичних або дисциплінарних заходів стосовно будь-якого скоєного військовополоненим порушення таких законів, статутів або наказів.³⁰⁴ Там, де це можливо, слід вживати дисциплінарних,³⁰⁵ а не судових заходів.³⁰⁶

300 Третя Женевська конвенція, ст. 12.

301 Третя Женевська конвенція, ст. 13.

302 Третя Женевська конвенція, ст. 17.

303 Третя Женевська конвенція, ст. 118; Звичаєве МГП, норма 128(а).

304 Третя Женевська конвенція, ст. 82.

305 Третя Женевська конвенція, ст.ст. 82-98.

306 Третя Женевська конвенція, ст. 83.

127. Судові заходи: держава, що тримає в полоні, може відкривати провадження і затримувати військовополонених за воєнні злочини, які вони могли скоїти, або за інші порушення МГП, але не за сам факт безпосередньої участі в бойових діях.³⁰⁷

Затримання цивільних осіб під час збройного конфлікту

- Лише у випадках, які є абсолютно необхідним для забезпечення безпеки держави, яка затримує, сторона конфлікту може направити цивільне **населення на примусове поселення на певній території** або **інтернувати** його.³⁰⁸
- Інтернування є заходом безпеки і не може використовуватися як форма покарання. Це означає, що інтернований має бути звільнений, як тільки причини, що спричиняють його/її інтернування, перестануть існувати.
- Якщо позбавлення волі не відповідає підставам і процедурам, передбаченим Четвертою Женевською конвенцією, то це є **незаконним позбавленням волі** (свавільним затриманням), що є серйозним порушенням Четвертої Женевської конвенції³⁰⁹ і воєнним злочином відповідно до Статуту МКС.³¹⁰
- Процедурні гарантії: цивільний інтернований повинен бути поінформований про причини свого інтернування і повинен мати можливість якнайшвидшого перегляду рішення відповідним судом або адміністративним органом, а у випадку залишення рішення в силі – періодично, принаймні двічі на рік, переглядати його.³¹¹
- Четверта Женевська конвенція та Додатковий протокол I надають широкий захист цивільним інтернованим особам під час міжнародних збройних конфліктів.³¹² Поводження з цивільними інтернованими та умови їхнього утримання подібні до умов утримання військовополонених. За будь-яких обставин до цивільних інтернованих осіб слід ставитися гуманно.³¹³ МГП захищає їх від усіх актів насилля, а також від залякування, образ і цікавості публіки. Вони мають право на повагу до їхнього життя, гідності, особистих прав, а також політичних, релігійних та інших переконань.³¹⁴ МГП також встановлює мінімальні умови утримання під вартою, що охоплюють такі питання, як розміщення, харчування, одяг, гігієна та медичне обслуговування.

307 Третя Женевська конвенція, ст.ст. 99-108.

308 Четверта Женевська конвенція, ст.ст. 41-43 та 78 (на окупованих територіях).

309 Четверта Женевська конвенція, ст. 147, див. також Звичаєве МГП, норма 99.

310 Статут МКС, ст. 8(2)(a)(vii).

311 Четверта Женевська конвенція.

312 Четверта Женевська конвенція, ст.ст. 79-141; Звичаєве МГП, норми 100-102.

313 Звичаєве МГП, норма 90.

314 Четверта Женевська конвенція, ст. 27.

Цивільним інтернованим особам має бути дозволено обмінюватися новинами зі своїми сім'ями.

- Цивільні особи також можуть бути затримані з метою кримінального провадження в очікуванні суду або після винесення вироку за правопорушення, вчинені ними у зв'язку зі збройним конфліктом.³¹⁵

Відповідні положення МГП, що регулюють ситуацію на територіях під російською окупацією

Управління окупованими територіями

- Згідно з МГП, «територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника».³¹⁶
- Згідно з окупаційним правом, окупаційна держава не набуває суверенітету над окупованою територією і зобов'язана, наскільки це можливо, поважати існуючі закони та установи окупованої території. Передбачається, що окупація є тимчасовою і що окупаційна держава повинна зберігати статус-кво анте на окупованій території. Загалом, окупаційне право намагається досягти балансу між потребами безпеки окупаційної влади, з одного боку, та інтересами витісненої влади і місцевого населення, з іншого.
- Відповідно до ст. 43 Гаазького положення: «З фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб, по можливості, відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, **дотримуючись існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо.**»
- Відповідно до ст. 64 Четвертої Женевської конвенції: «Кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції. Враховуючи згадане вище, та з огляду на необхідність забезпечення ефективного судочинства, суди окупованої території продовжуватимуть виконувати свої функції стосовно розгляду правопорушень, визначених цим законодавством. Окупаційна держава, однак, може поширювати на населення окупованої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Конвенції (...)».

315 Четверта Женевська конвенція, ст. 68-78.

316 Гаазьке положення, ст. 42.

- Відповідно до ст. 50 (2) і (3) Четвертої Женевської конвенції: «Окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. **Вона за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього громадянського статусу або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій (...).** Якщо місцеві установи виявляться неспроможними забезпечити утримання та освіту дітей, окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб забезпечити ними дітей, які втратили батьків чи були з ними розлучені в результаті війни і які не мають можливості отримати необхідне піклування з боку близького родича або друга; навчання повинно здійснюватися по можливості особами їхньої національності, мови та релігії».
- Окупаційна держава не може примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах. Забороняється будь-який тиск чи пропаганда, спрямовані на забезпечення добровільного вступу на військову службу. Окупаційна держава не може примушувати до роботи осіб, що перебувають під захистом, яким не виповнилося 18 років, а по досягненню такого віку – лише до такої роботи, яка є необхідною або для забезпечення потреб окупаційної армії, або для забезпечення комунальних послуг, або для забезпечення харчування, житла, одягу, транспорту чи охорони здоров'я населення окупованої країни. Особи, які перебувають під захистом, не можуть бути примушені до виконання будь-якої роботи, яка б зобов'язувала їх брати участь у військових операціях.³¹⁷
- Згідно зі статтею 54 Четвертої Женевської конвенції «окупаційній державі забороняється змінювати статус посадових осіб чи суддів на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, якщо вони утримуватимуться від виконання своїх обов'язків з міркувань совісті». Ця ж стаття додає, що попереднє положення «не впливає на право окупаційної держави звільняти посадових осіб з посад, які вони обіймають».
- На окупованій території: (а) дозволено конфіскувати рухоме державне майно, яке може бути використане для військових операцій; (б) нерухоме державне майно повинно управлятися відповідно до норми про користування (узуфрукт); і (в) приватна власність повинна поважатися і не може бути конфіскована; за винятком випадків, коли знищення або захоплення такого майна вимагається нагальною військовою необхідністю.³¹⁸

317 Четверта Женевська конвенція, ст. 51.

318 Гаазьке положення, ст. 53; Звичаєве МГП, норма 51.

- **Умисне вбивство цивільних осіб** суворо заборонено МГП.³¹⁹ Усі чотири Женевські конвенції визначають «умисне вбивство» захищених осіб як серйозне порушення МГП³²⁰, а заборона вбивства також визнана основною гарантією Додаткового протоколу I.³²¹ Вбивство визнається війсьним злочином, а якщо воно скоєне в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, – злочином проти людяності відповідно до Статуту МКС.³²²
- **Депортації:** МГП суворо забороняє індивідуальну чи масову депортацію або примусове переміщення цивільного населення окупованої території на територію окупаційної держави або будь-якої іншої держави, незалежно від мотивів.³²³ Однак окупаційна держава може здійснювати загальну або часткову евакуацію з певної території, якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру. Проведення таких евакуацій не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Депортація осіб, які перебувають під захистом, є серйозним порушенням Четвертої Женевської конвенції³²⁴ та війсьним злочином відповідно до Статуту МКС.³²⁵
- **Примусові зникнення:** Примусові зникнення заборонені звичаєвим МГП.³²⁶ Хоча цей термін не з'являється в договорах МГП, насильницькі зникнення порушують або загрожують порушенням низки звичаєвих норм, включаючи заборону свавільного позбавлення волі,³²⁷ катувань або інших форм жорстокого нелюдського поводження,³²⁸ і вбивств,³²⁹ а також вимоги щодо реєстрації осіб, позбавлених волі,³³⁰ і поваги до сімейного життя.³³¹ Сторони збройного конфлікту також зобов'язані вжити всіх можливих заходів для розшуку осіб, які вважаються

319 Звичаєве МГП, норма 89.

320 Особливо актуальною в цьому випадку є ст. 147 Четвертої Женевської конвенції, яка визначає умисне вбивство цивільних осіб, що перебувають під захистом, як серйозне порушення і війсьний злочин.

321 Додатковий протокол I, ст. 75(2)(a).

322 Статут МКС, ст.ст. 8(2)(b) та 7(1)(a) відповідно.

323 Четверта Женевська конвенція, ст. 49(1).

324 Четверта Женевська конвенція, ст. 147.

325 Статут МКС, ст. 8(2)(a)(vii). Якщо вони вчиняються в рамках «широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення», вони також є злочином проти людяності, Статут МКС, ст. 7(2)(d).

326 Звичаєве МГП, норма 98.

327 Звичаєве МГП, норма 99.

328 Четверта Женевська конвенція, ст. 32; Додатковий протокол I, ст. 75(2)(a)(ii); Звичаєве МГП, норма 90.

329 Четверта Женевська конвенція, ст. 147; Додатковий протокол I, ст. 75(2)(a)(i); Звичаєве МГП, норма 89.

330 Четверта Женевська конвенція, ст. 136; Звичаєве МГП, норма 123.

331 Четверта Женевська конвенція, ст. 27; Звичаєве МГП, норма 105.

зниклими безвісти внаслідок збройного конфлікту, та надати членам їхніх сімей інформацію про їхню долю, якою вони володіють.³³² Хоча примусове зникнення не входить до переліку воєнних злочинів згідно зі Статутом МКС, воно, як правило, передбачає вчинення дій, які є воєнними злочинами, таких як катування, жорстоке або нелюдське поводження, вбивство або відмова у праві на справедливий судовий розгляд.³³³

- **Сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту:** Зґвалтування та інші форми сексуального насильства (включаючи примушування до проституції, примусову вагітність і примусову стерилізацію), вчинені в умовах збройного конфлікту, є порушенням МПП³³⁴ і становлять воєнний злочин відповідно до Статуту МКС.³³⁵ Усі сторони збройного конфлікту повинні дотримуватися заборони сексуального насильства і зобов'язані переслідувати винних у його вчиненні.

332 Четверта Женевська конвенція, ст. 136; Звичаєве МПП, норма 117.

333 Примусове зникнення людей прямо визнається злочином проти людяності відповідно до Статуту МКС, ст. 7(1)(i).

334 Четверта Женевська конвенція, ст.ст. 3 і 27; Додатковий протокол I, ст.ст. 75-77; Звичаєве МПП, норма 93.

335 Статут МКС, ст. 8(2)(b)(xxii).

